

A Theoretical Model of Resistance from the Perspective of Nahj al-Balaghah: A Case Study of Sermons and Letters on Resistance

Abdollah Mobini Dehkordi

Ph.D. in Strategic Management; Faculty Member, Imam Hossein Comprehensive University, Tehran, Iran.

Esmail Hemmatian

Master of Private Law, Central Tehran Branch, Azad University, Tehran, Iran

Abstract

From the perspective of Nahj al-Balaghah, resistance constitutes a foundational principle for sustaining the emancipatory movement of the oppressed and the marginalized, achieving the lofty human and Islamic ideals, and confronting falsehood and global arrogance. Developing a theoretical model and explicating the strategic elements of resistance theory are therefore essential for fostering deeper understanding, enhancing insight, and guiding the movement along its intended course. Accordingly, this study seeks to identify the strategic propositions that constitute the theoretical model of resistance as emphasized by Imam Ali (peace be upon him) and that serve as the foundation of dignity, honor, and steadfastness. This qualitative study employs thematic analysis to construct a logical model of the theory of resistance. Drawing upon selected sermons and letters concerning resistance in Nahj al-Balaghah, interpreted through multiple authoritative commentaries, the analysis identified 69 basic themes, emphasizing steadfastness and perseverance, safeguarding religion through endurance, maintaining hope despite the hardships of the path of truth, and remaining undeterred by limited human and material resources. Furthermore, 46 overarching themes were extracted, including the divine tradition of the triumph of truth over falsehood, the inseparable relationship between resistance and divine support, faith and piety as the foundations of resistance, rationality and prudence in pursuing the path of truth, certainty in the fulfillment of divine promises through perseverance, social unity and cohesion, and obedience to righteous leadership. The analysis also yielded six organizing themes encompassing the principles, traditions, and values of resistance; enabling and facilitating factors; inhibiting and intervening factors; strategic approaches; and the outcomes and consequences of resistance within the proposed theoretical model. The findings indicate that, according to the resistance model derived from Nahj al-Balaghah, resistance represents the most effective means of confronting oppression and overcoming political, economic, and social crises at both the individual and societal levels. Moreover, it provides the foundation for realizing Islamic dignity and honor while attaining victory, success, and divine assistance.

Keywords: Resistance Theory; Nahj al-Balaghah; Resistance Model; Theorization; Strategic Principles.

سال پنجم، شماره اول (پیاپی ۱۶)، بهار ۱۴۰۵، صص. ۶۷-۱۱۴
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۲۴ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۲۵

مقاله پژوهشی

الگوی نظریه مقاومت از منظر نهج البلاغه (مطالعه موردی: خطبه‌ها و نامه‌های مرتبط با مقاومت)

عبدالله مبینی دهکردی

دکترای مدیریت راهبردی و عضو هیئت علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع)

Email: drabollahmobini1313@gmail.com

اسماعیل همتیان

کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد، تهران، ایران

Email: payam.hemmat1361@gmail.com

چکیده

مقاومت از منظر نهج البلاغه پدیده‌ای مبنایی برای استمرار حرکت نجات‌بخش مظلومان و مستضعفین و نیل به مقاصد و ارزش‌های والای انسانی و اسلامی و مقابله با جبهه باطل و مستکبرین عالم است که ترسیم الگو و تبیین عناصر راهبردی نظریه آن، نقش بسزایی در شناخت، ایجاد بصیرت و جهت‌دهی به حرکت صحیح این مسیر دارد. از این رو الگوی نظریه مقاومت از گزاره‌های راهبردی برخوردار است که در حرکت تکاملی و نجات‌بخش جامعه بشری مورد تأکید امیرالمؤمنین (ع) قرار گرفته و تکیه به آن موجب عزت و سربلندی است. مقاله از نوع پژوهش‌های کیفی به ترسیم مضامین الگوی نظریه مقاومت در قالب الگوی منطقی با روش تحلیل مضمون است. در نتیجه بررسی خطبه‌ها و نامه‌های منتخب مقاومت در نهج البلاغه از تفاسیر متعدد، ۶۹ مضمون پایه که تکیه بر ثبات و ایستادگی، حفظ دین در پرتو استقامت، مأیوس نشدن از سختی‌های مسیر حق، عدم نهراسیدن از قلت افراد و امکانات است؛ همچنین ۴۶ مضمون کلیدی (فراگیر) مشتمل بر سنت پیروزی اهل حق بر باطل، هم‌بستگی مقاومت با نصرت الهی، ایمان و تقوا بنیان مقاومت، عقلانیت و تدبیر در مسیر حق، یقین به تحقق وعده‌های الهی به شرط استقامت، وحدت، انسجام و یکپارچگی جامعه و اطاعت از رهبری صالح است. همچنین ۶ مضمون سازمان‌دهنده مشتمل بر اصول، سنت‌ها و ارزش‌ها، عوامل پیش‌برنده یا بستر ساز، عوامل بازدارنده یا مداخله‌گر، راهبردها و نتایج و پیامدهای مقاومت در الگوی نظریه مقاومت از منظر نهج البلاغه استخراج شد. یافته‌ها نشان می‌دهد براساس الگوی نظریه مقاومت، تنها و مؤثرترین راه مقابله با ستمگران و برون‌رفت از بحران‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در ابعاد فردی و اجتماعی و زمینه‌ساز تحقق عزت و کرامت اسلامی و کسب فتح، ظفر و نصرت الهی است.

کلیدواژه‌ها: نظریه مقاومت، اصول، نظریه‌پردازی، الگوی نظریه مقاومت، راهبرد

شابا الکترونیک: ۳۰۴۱-۹۹۷۲ ♦ شورای عالی نظریه‌پردازی، نقد و مناظره ♦ فصلنامه نظریه‌پردازی راهبردی

<https://Theory.sndu.ac.ir/> E-ISSN: 3041-9972

صحت مطالب بر عهده نویسنده مقاله است و باینگر دیدگاه دانشگاه عالی دفاع ملی نیست.

مقدمه

نگاه امام علی^(ع) در نهج البلاغه به پدیده مقاومت کنشی برخاسته از فطرت درونی آحاد بشری است که استقرار و حرکت جامعه بشری مبتنی بر عزت، کرامت و شرف معطوف بر انتخاب این گفتمان و رویکرد است و آن را در چهارچوب سنت‌ها و ارزش‌های الهی حاکم بر جهان و شئونی از شئون الهی و رهبری جامعه قلمداد می‌کند. تحقق مهم، منوط به اراده قوی، استقامت، تحمل‌پذیری، صبر و شکیبایی در برابر ناملایمات، ثبات قدم در راه مبارزه با جبهه باطل و سست نشدن در فراز و فرودها، پیروزی و شکست‌های احتمالی مسیر پیشروی تحقق اجرای حدود و تکالیف الهی می‌داند.

مقاومت در نهج البلاغه به معنای عام و کلی به‌کاررفته و تمامی ابعاد فردی و اجتماعی را در برمی‌گیرد. خطبه‌ها، نامه‌ها، مضامین و پیام‌های صادره در سیر طولی تفسیر و تشریح آیات قرآن کریم با هدف ایجاد توازن و تعادل و برپایی عدالت و ایجاد امنیت همه‌جانبه در جامعه بشری تدوین شده است تا هیچ فتنه، ستم و ظلمی در عالم نباشد و پیاده‌سازی حدود الهی منجر به کسب فتح، ظفر و نصرت الهی و ایجاد بسترهای فرصت و زمینه‌سازی شکوفایی استعدادها و همگانی طبقات جامعه و از بین رفتن زمینه‌های استثمار و استضعاف طواغیت و دشمنان و تحقق عدالت، عزت و کرامت اسلامی و انسانی برای تمامی آحاد جامعه باشد (پیرانی، ۱۳۹۳: ۹۲).

از منظر نهج البلاغه، مقاومت از اصول بدیهی و اساسی زندگی بشری است که بدون بهره‌مندی از آن قادر به ادامه حیات نخواهد بود و به‌صورت غریزی در نهاد بشر نهاده شده و در بسیاری از موارد نسبت به آن اقدام می‌نماید. هرچه تهدید بارزتر باشد، مقاومت و عکس‌العمل بیشتر است و به‌دلیل درکی که از جان، مال و عرض خود و همچنین شناختی که از خطر دارد، انگیزه‌ای قوی برای مقاومت خواهد داشت. در صورتی که دایره تهدید را دورتر از تعلقات شخصی ببیند، به شکل غریزی انگیزه مقاومت در برابر آن به‌مراتب کم‌تر خواهد بود. از همین رو جوامع در اعصار مختلف برای حفظ کیان و بنیان خود در تلاش بوده‌اند تا به افراد حس وطن‌دوستی و آرمان دوستی القا کنند به‌گونه‌ای که وطن و آرمان

خویش را پاره‌ای از تن پندارند و در برابر تهدیدها مقاومت و تا سرحد بذل جان، آن را پاس دارند (امامی‌نژاد، ۱۳۹۳: ۴۱). به دلیل راهبردی بودن موضوع مقاومت، دشمن به اهمیت این مهم واقف بوده و با تغییر مفهوم و القا روش مورد پسند خود درصدد است تا با انحراف مسیر جامعه اسلامی، آن را به دره هلاکت سوق دهد. به همین جهت، ازجمله مفاهیمی که در کلام مولا امیرالمؤمنین^(ع) از سوی دشمن با انگیزه‌های مختلف، دانسته و نادانسته مورد تحریف یا بی‌اعتنایی قرار می‌گیرد، مقاومت در برابر دشمن است و به دلیل هزینه داشتن و سخت و طولانی بودن مسیر مقاومت، سعی در انحراف این مقوله حیاتی داشته‌اند که در مضامین نهج البلاغه به اهل حق و طرفدار مقاومت، توطئه دشمنان شدیداً و مکرراً هشدار داده که راه نجات جامعه اسلامی مقاومت بوده و هزینه راهکارهای بدیل بیشتر از مقاومت است (لکزایی، ۱۴۰۲: ۴۸).

۱. مبانی نظری

تدقیق و واکاوی در خطبه‌ها، نامه‌ها، حکمت‌ها و کلمات قصار نشان از گستردگی دامنه مقاومت است که برای رسیدن به هدف و تحقق ارزش‌ها و پیاده‌سازی حدود و تکالیف الهی، داشتن ثبات قدم و استقامت در راه حق است. مقام معظم رهبری در تبیین این موضوع می‌فرمایند: «ایستادگی در مسیر حق، ایستادگی می‌آفریند. این پایبندی به هدف، نترسیدن از دشمن، طمع نورزیدن در آنچه در دست دشمن است، دل نبستن به امتیازی که دشمن می‌خواهد بدهد در مقابل متوقف کردن این راه، ایستادگی می‌آفریند، آرامش به وجود می‌آورد، اعتماد به راه و به هدف و به خدائی که این هدف متعلق به اوست، به وجود می‌آورد. بنابراین پیشرفت حق این جوری است. صرفاً در حالت آسایش، در حالت امن و امان پرچم حق را بلند کردن و پای آن سینه زدن، حق پیش نمی‌رود. حق آن وقتی پیش می‌رود که صاحب حق، پیرو حق، در راه پیشرفت حق از خود استقامت و استحکام نشان بدهد» (گزیده‌ای از بیانات در دیدار نخبگان و دانشجویان بسیجی مدال‌آور دانشگاه صنعتی شریف ۱۳/۱۰/۱۳۹۵).

الگوی نظریه مقاومت به خطوط اساسی پدیده مقاومت می‌پردازد و نسبت‌های موجود بین مؤلفه‌ها و گزاره‌های راهبردی را نشان می‌دهد. ارائه تصویری از واقعیت‌ها و روابط موجود بین مؤلفه‌ها و گزاره‌های راهبردی که نشانگر متغیرهای موجود، نحوه ارتباط و نتایج حاصل از کنش‌ها و واکنش‌هاست و معیاری برای نیل به اهداف و در برگیرنده مبانی ارزشی و معرفتی، عوامل پیش‌برنده و بازدارنده، راهبردهای مسیر مقاومت و نتایج و بازتاب‌های حرکت در مسیر حق است.

ضرورت و اهمیت تحقیق از منظر ایجابی؛ نخست، اهمیت این پژوهش از آن جهت است که نهج‌البلاغه به‌عنوان یکی از غنی‌ترین منابع معرفتی بعد از قرآن کریم در اسلام، واجد ظرفیت‌های عمیق نظری برای تبیین مفاهیم راهبردی در حیات فردی و اجتماعی بشر است. مقاومت در اندیشه امیرالمؤمنین علی^(ع)، صرفاً یک کنش مقطعی یا واکنشی در برابر تهدید نیست، بلکه اصلی بنیادین برای استمرار حرکت تکاملی جامعه بشری، تحقق عدالت، حفظ عزت و کرامت انسانی و مقابله نظام‌مند با جبهه باطل محسوب می‌شود. از این رو، استخراج و تبیین الگوی نظریه مقاومت از نهج‌البلاغه، می‌تواند به غنای ادبیات نظری مقاومت در اندیشه اسلامی بیفزاید.

دوم، این پژوهش از حیث نظریه‌پردازی و الگوسازی دارای اهمیت ویژه است. بخش قابل توجهی از مطالعات پیشین، به بررسی توصیفی یا موضوعی مقاومت در نهج‌البلاغه بسنده کرده‌اند؛ در حالی که پژوهش حاضر با رویکردی کلان و راهبردی، می‌کوشد مضامین پراکنده مقاومت را در قالب یک الگوی نظری منسجم شامل اصول، ارزش‌ها، عوامل پیش‌برنده و بازدارنده، راهبردها و پیامدها سامان دهد. این امر، نه تنها به فهم عمیق‌تر منطق مقاومت علوی کمک می‌کند، بلکه امکان مقایسه و گفت‌وگو با نظریه‌های معاصر مقاومت را نیز فراهم می‌سازد.

سوم، اهمیت این تحقیق در کارکرد اجتماعی و کاربردی آن نهفته است. براساس یافته‌های مقاله، مقاومت در نهج‌البلاغه تنها و مؤثرترین راه مقابله با ستمگران و برون‌رفت از بحران‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی معرفی می‌شود. در جهانی که جوامع بشری با اشکال نوین

سلطه، استثمار، تحریم و فشارهای چندلایه و جنگ ترکیبی مواجه‌اند، تبیین یک الگوی بومی، عقلانی و مبتنی بر سنت‌های الهی می‌تواند راهنمایی مؤثر برای سیاست‌گذاری، حکمرانی و کنش اجتماعی در جامعه معاصر باشد.

چهارم، این پژوهش از منظر گفتمان‌سازی دینی و تمدنی نیز حائز اهمیت است. الگوی نظریه مقاومت در نهج البلاغه، با پیوند دادن مفاهیمی چون ایمان، تقوا، عقلانیت، صبر، وحدت، عدالت و نصرت الهی، تصویری جامع از مقاومت ارائه می‌دهد که می‌تواند به بازتولید گفتمان عزت‌محور اسلامی در برابر گفتمان‌های سازش‌محور یا منفعل کمک کند و بستر تقویت هویت دینی و اجتماعی جوامع اسلامی را فراهم آورد.

ضرورت و اهمیت تحقیق از منظر سلبی (نگاه منفی) در کنار اهمیت‌های ایجابی، ضرورت این پژوهش از حیث پاسخ به کاستی‌ها، انحراف‌ها و تهدیدهای موجود نیز قابل تبیین است. یکی از مهم‌ترین آسیب‌ها در عرصه مقاومت، تحریف مفهومی و تقلیل‌گرایی است. دشمنان جبهه حق، با آگاهی از جایگاه راهبردی مقاومت، تلاش کرده‌اند این مفهوم را یا به کنشی احساسی، پرهزینه و غیرعقلانی تقلیل دهند، یا آن را از محتوای ارزشی و الهی تهی ساخته و به قرائت‌های مطلوب نظام سلطه بدل کنند. این وضعیت، ضرورت بازخوانی علمی و اصیل مقاومت از متن نهج البلاغه را آشکار می‌سازد.

از سوی دیگر، فقدان یک الگوی نظری منسجم و نظام‌مند در بسیاری از پژوهش‌های موجود، موجب شده است که مقاومت به صورت گزینشی، شعاری یا مقطعی تبیین شود. نبود چنین الگویی، زمینه سوءبرداشت، ناکارآمدی در عمل و حتی دلسردی از مسیر مقاومت را فراهم می‌آورد. پژوهش حاضر، در واکنش به این خلأ، می‌کوشد با استخراج مضامین پایه، کلیدی و سازمان‌دهنده، از پراکندگی مفهومی جلوگیری کرده و تصویری یکپارچه از نظریه مقاومت ارائه دهد.

همچنین، در شرایطی که برخی راهکارهای بدیل مقاومت نظیر سازش، انفعال یا اعتماد به قدرت‌های سلطه‌گر به عنوان گزینه‌های کم‌هزینه معرفی می‌شوند، نهج البلاغه به صراحت نسبت به هزینه‌های سنگین ترک مقاومت و پیامدهای ذلت‌بار آن هشدار می‌دهد. نادیده گرفتن

این هشدارها، می‌تواند جامعه اسلامی را به انحراف، استضعاف و از دست دادن عزت و کرامت سوق دهد. از این رو، تبیین نظری و مستند مقاومت علوی، ضرورتی برای مقابله با این انحرافات فکری و عملی است.

در نهایت، بی‌توجهی به ظرفیت‌های نهج‌البلاغه در حل مسائل معاصر، نوعی غفلت راهبردی محسوب می‌شود. اگر این منبع غنی صرفاً در سطح مواظب اخلاقی یا تحلیل‌های تاریخی باقی بماند و به الگوهای عملی و راهبردی تبدیل نشود، بخش مهمی از کارکرد اجتماعی و تمدن‌ساز آن مغفول خواهد ماند. پژوهش حاضر، درصدد جبران همین خلأ و جلوگیری از این کاستی است.

درمجموع نهج‌البلاغه، الگویی جامع و عمیق از گفتمان نظریه مقاومت ارائه می‌دهد که فراتر از یک مفهوم نظامی یا دفاعی است. این الگو، بر پایه اصول و ارزش‌های بنیادین اسلامی استوار است و به‌عنوان راهنمایی برای زندگی فردی و اجتماعی و دفاع از حق، تحقق عدالت، حفظ شرافت و کرامت انسانی و اسلامی علی‌رغم پیشرفت‌های حیرت‌آور علم و فناوری امروزی و ایجاد چالش‌ها و بحران‌های هویتی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی عمل می‌کند که تقابل و تضاعف و استثمار ملت‌ها توسط جوامع قدرتمند برای تسلط و برتری بر کشورها به‌صورت فزاینده و چشمگیری در حال وقوع است. اهمیت و ضرورت پژوهش حاضر از یک سو در تبیین ایجابی یک الگوی نظری جامع، عقلانی و کاربردی از مقاومت علوی ریشه دارد و از سوی دیگر، در پاسخ سلبی به تحریف‌ها، تقلیل‌گرایی‌ها و خلأهای نظری و عملی موجود معنا می‌یابد. این دو نگاه، ضرورت انجام تحقیق را به‌عنوان گامی اساسی در فهم، ترویج و کاربست نظریه مقاومت از منظر نهج‌البلاغه به‌روشنی نشان می‌دهد که منحصرترین و کم‌هزینه‌ترین راه نجات‌بخش از سیطره و یوغ دشمنان در مقایسه با روش‌های دیگر تکیه بر گفتمان و راه مقاومت است. از این رو، تبیین الگوی نظریه مقاومت بر پایه مضامین نهج‌البلاغه و ارائه راهبردها و راهکارهای عملی و مؤثر برای مواجهه و کمک به حل چالش‌های معاصر از ضرورت‌های اجتناب‌ناپذیر تحقیق است.

مقاومت به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین مفاهیم در اندیشه اسلامی، همواره نقشی تعیین‌کننده در حفظ هویت، عزت و کرامت جوامع انسانی در برابر ظلم، ستم و سلطه‌طلبی ایفا کرده است. در میان منابع اسلامی، نهج‌البلاغه به‌مثابه متنی راهبردی و تمدن‌ساز، تصویری جامع و چندبُعدی از مقاومت ارائه می‌دهد که فراتر از برداشت‌های محدود نظامی یا واکنشی است و تمامی ابعاد فردی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اخلاقی زیست بشر را در برمی‌گیرد. از منظر امیرالمؤمنین علی^(ع)، مقاومت کنشی فطری، عقلانی و مبتنی بر سنت‌ها و ارزش‌های الهی است که استمرار حرکت نجات‌بخش جامعه بشری و تحقق عدالت، امنیت، عزت و کرامت انسانی را تضمین می‌کند.

از سوی دیگر، اگرچه آثار و پژوهش‌های متعددی به تبیین مفاهیمی همچون جهاد، ایستادگی، عدالت‌خواهی و مبارزه با ظلم در نهج‌البلاغه پرداخته‌اند، اما خلأ یک الگوی نظری جامع، منسجم و راهبردی که بتواند مضامین مقاومت را در قالب یک چهارچوب تحلیلی قابل کاربست برای جامعه معاصر ارائه دهد، به‌وضوح احساس می‌شود. بسیاری از مطالعات پیشین، یا به‌صورت پراکنده به ابعاد مقاومت پرداخته‌اند، یا فاقد رویکرد الگومحور بوده و نتوانسته‌اند نسبت میان اصول، عوامل پیش‌برنده و بازدارنده، راهبردها و پیامدهای مقاومت را به‌صورت یکپارچه تبیین کنند.

مسئله اساسی این پژوهش از همین نقطه آغاز می‌شود؛ بدین معنا که الگوی نظریه مقاومت از منظر نهج‌البلاغه، بر چه مبانی، اصول، مؤلفه‌ها و گزاره‌های راهبردی استوار است و این الگو چگونه می‌تواند به‌عنوان راهنمایی عقلانی و کارآمد برای مواجهه با بحران‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جهان معاصر به‌کار گرفته شود. به بیان دیگر، پرسش محوری آن است که آیا می‌توان با تحلیل نظام‌مند خطبه‌ها و نامه‌های نهج‌البلاغه، الگویی منسجم از نظریه مقاومت استخراج کرد که ضمن تکیه به سنت‌ها و ارزش‌های الهی، قابلیت پیاده‌سازی در نظامات اجتماعی و حکمرانی امروز را داشته باشد؟

از همین‌رو، پژوهش حاضر درصدد است با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون و تمرکز بر خطبه‌ها و نامه‌های مرتبط با مقاومت در نهج‌البلاغه، به استخراج و تبیین مضامین پایه،

کلیدی و سازمان‌دهنده نظریه مقاومت پردازد و با ارائه یک الگوی نظری جامع نشان دهد که مقاومت براساس منطق و سیره امیرالمؤمنین^(ع) نه تنها تنها و مؤثرترین راه مقابله با جبهه باطل و ستمگران است، بلکه راهبردی کم‌هزینه‌تر، پایدارتر و نجات‌بخش‌تر برای برون‌رفت از بحران‌های پیچیده جوامع معاصر و تحقق عزت، کرامت و نصرت الهی به شمار می‌آید.

بنابراین الگوی نظریه مقاومت در نهج‌البلاغه در کنار مفاهیمی چون ایمان و باور قلبی به وعده‌های الهی، صبر و شکیبایی، بردباری، تقوا، جهاد و توکل، ثبات‌قدم، بصیرت، شناخت توطئه‌ها و فتنه‌ها، عزت و کرامت انسانی قرار دارد و مؤید پیوند عمیق با جنبه‌های فردی و اجتماعی زیست بشری است. از این‌رو؛ مسئله اصلی این پژوهش که درصدد پاسخ‌گویی به آن است: عبارت است از این‌که الگوی نظریه مقاومت از منظر نهج‌البلاغه از چه مبانی، اصول، مؤلفه‌ها و گزاره‌های راهبردی برخوردار است که در سیر حرکت تکاملی و نجات‌بخش جامعه بشری مورد تأکید حضرت امیرالمؤمنین^(ع) قرار گرفته و تکیه به آن موجب عزت و سربلندی جوامع بشری است و برای پیاده‌سازی این الگو متناسب با نظامات جامعه معاصر چه راهبردهایی وجود دارد. به عبارت دیگر، این تحقیق درصدد پاسخ‌گویی به این مسئله است که آیا می‌توان از متن خطبه‌ها و نامه‌های نهج‌البلاغه الگوی مطلوب برای نظریه مقاومت استخراج کرد که در زمینه‌های گوناگون اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، اقتصادی جامعه امروزی کاربردی باشد.

۲. پیشینه پژوهش

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که درخصوص نهج‌البلاغه کتب و مقالات فراوان تألیف شده ولی پژوهش‌های مستقل، منسجم و مشخصی که به انجام موضوع مقاله کمک مستقیم کند نمی‌توان یافت؛ اما محققین و پژوهشگرانی از جمله؛ فرج‌الله میرعرب در مقاله الگوی کارکردی امام علی^(ع) برای حراست از جبهه مقاومت که در ۱۴۰۰ انجام پذیرفته، شیوه و روش‌های شناخت دشمن، تاکتیک‌ها و تکنیک‌های غلبه و سیطره بر جوامع ضعیف‌تر و شیوه دفاع جبهه مقاومت را ترسیم کرده است. یا پژوهشگر نجف لکزایی در ۱۳۹۵ در مقاله

مقاومت اسلامی و نسبت آن با فلسفه تاریخ از منظر نهج البلاغه مورد بررسی قرار می‌دهد که خروج از جاهلیت و ورود به عقلانیت را مورد بررسی قرار داده است. پژوهشگر محمد غفوری‌فرد در ۱۳۹۷ در مقاله تحلیل لایه‌های سبک‌شناسی خطبه جهاد در استخراج بن‌مایه‌های ادبیات مقاومت و مفاهیم بلاغی مضامینی همچون میهن‌دوستی و تحریک غیرت ملی و دینی برای دفاع و مبارزه از بن‌مایه‌های ادبیات پایداری است. همچنین محقق علی حاتمی در ۱۳۹۹ در مقاله جایگاه جهاد و مقاومت در قرآن و نهج البلاغه موضوع جهاد و مقاومت را نیاز ضروری و واجب انسان مؤمن می‌داند و ترک آن را موجب سازش و ذلت ترسیم می‌نماید.

پژوهش‌های موصوف به صورت غیرمستقیم مقاومت را مورد بررسی قرار داده و با توجه به پیشینه، وجه افتراق و نوآوری پژوهش حاضر در مقایسه با پژوهش‌های صورت گرفته دیگر در این است که این پژوهش به صورت جامع و کلان با نگاه راهبردی و با رویکرد تأثیرگذار و کاربردی به ترسیم و تبیین الگو و تبیین راهبردهای مؤثر و کارآمد برای حل بحران‌های معاصر جامعه راهگشا خواهد بود.

همچنین قلمرو پژوهش مشتمل بر قلمرو محتوایی، شامل تحلیل خطبه‌ها و نامه‌های مرتبط با مقاومت همراه با بررسی و واکاوی تفاسیر خطبه‌ها و نامه‌ها از منابع معتبر تفسیری است. و قلمرو زمانی با توجه به ماهیت موضوع پژوهش به صورت تاریخی - تحلیلی مفاهیم مرتبط با نظریه مقاومت و نحوه پیاده‌سازی آن با وضعیت کنونی جامعه اسلامی را بررسی می‌کند.

۳. اهداف و پرسش‌های پژوهش

این پژوهش با هدف بررسی و واکاوی خطبه‌ها و نامه‌های مرتبط به تبیین و ترسیم الگوی نظریه مقاومت از منظر نهج البلاغه که در برگیرنده مضامین پایه، مضامین کلیدی یا مضامین سازمانده مشتمل بر سنت‌ها و ارزش‌ها، اصول، عوامل پیش‌برنده، عوامل بازدارنده، راهبردها و پیامد و نتایج آن می‌پردازد. در این راستا پژوهش حاضر تلاش می‌کند مضامین (گزاره‌های)

الگوی نظریه مقاومت از منظر نهج البلاغه را استخراج کرده و چهارچوبی عقلانی، منطقی و منسجم ارائه دهد. از این رو پرسش‌های اصلی و فرعی پژوهش عبارت‌اند از:

پرسش اصلی

الگوی نظریه مقاومت از منظر نهج البلاغه حاوی چه مضامین، مؤلفه و گزاره‌های راهبردی است؟

پرسش‌های فرعی

۱. اصول، ارزش‌ها و راهبردهای الگوی نظریه مقاومت در مسیر استمرار حق و مبارزه

با ظلم و ستم از منظر نهج البلاغه چیست؟

۲. نتایج، تأثیرات و بازتاب‌های پیاده‌سازی الگوی نظریه مقاومت در جامعه چیست؟

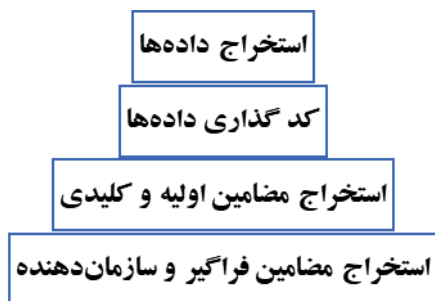
۴. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر در چهارچوب رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون انجام شده است. در جهت تبیین و گفتمان‌سازی نظریه مقاومت به‌طور خاص بر روی خطبه‌ها و نامه‌های مرتبط با موضوع مقاومت در نهج البلاغه (خطبه‌های ۱۱، ۲۷، ۶۶، ۱۳۱، ۱۶۲، ۱۶۷، ۲۰۱) و نامه‌های (۳۱، ۴۵ و ۸۲) تمرکز دارد.

روش تحلیل مضمون (Thematic Analysis) یک تکنیک کیفی برای شناسایی، تحلیل و گزارش الگوها (مضامین) موجود در داده‌های کیفی است. این روش به پژوهشگر امکان می‌دهد که از طریق بررسی دقیق متون، اطلاعات عمیق‌تری از داده‌ها استخراج کنند. تحلیل مضمون به‌عنوان یک ابزار پژوهشی در علوم انسانی و اجتماعی، به‌ویژه در مطالعات دینی، تاریخی و جامعه‌شناسی، بسیار کارآمد است و به درک دقیق‌تری از متون مذهبی و اهمیت آن‌ها در زندگی اجتماعی بشر کمک می‌کند تا محقق بتواند با بررسی، شناخت و استخراج دقیق گزاره‌ها، مفاهیم و مضامین موجود در خطبه‌ها و نامه‌ها که دارای مضامین عمیق سیاسی، فلسفی، اجتماعی و اخلاقی است کاربرد دارد (نیومن، ۱۳۹۵، ج ۱: ۱۰۲) و (شیخ‌زاده، ۱۳۹۹: ۱۸۵).

این روش به شناسایی و دسته‌بندی مفاهیم (شناسه‌گذاری مضمون یا گزاره‌های اولیه، کلیدی، فراگیر و سازمان‌دهنده) و ایجاد الگویی جامع و یکپارچه می‌پردازد که از خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه استخراج می‌شود. در این روش، ابتدا مطالعه دقیق خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه انجام پذیرفت و مضامین و گزاره‌های کلیدی از قبیل استقامت در برابر ظلم، ایستادگی در برابر فتنه‌ها، ثبات قدم در مسیر حق و تأکید بر عدالت و انصاف و موضوعات مربوط به مقاومت به دقت شناسایی و دسته‌بندی گردید. پس از شناسایی و استخراج مضامین کلیدی و تحلیل تأثیرات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مضامین بر مقاومت و ثبات قدم در مسیر حق تجزیه و تحلیل مضامین و ایجاد ارتباط بین آن‌ها انجام پذیرفت و روابط میان گزاره‌های مربوط به سختی، شجاعت و استقامت به روشن شدن عمیق‌تر معانی و پیام‌های نهج البلاغه در مقوله مقاومت کمک کند. مراحل تحلیل مضمون در نمودار زیر عبارت است از:

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. مفاهیم وابسته و مرتبط به الگوی نظریه مقاومت در نهج البلاغه

مقاومت به عنوان یک مفهوم کلیدی در آموزه‌های اسلامی در نهج البلاغه دارای ابعاد وسیع و عمیق است که با محتوای غنی خود، الگوی جامعی از نظریه مقاومت ارائه می‌دهد که فراتر از ابعاد نظامی به مسائل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی نیز تعمیم می‌یابد. گزاره‌های کلیدی وابسته و مرتبط به نظریه مقاومت در نهج البلاغه عبارت‌اند از: عدالت‌محوری، عزت‌طلبی، وحدت‌گرایی، صبر و استقامت و دفاع از مستضعفان است.

۵-۲. عدالت و حق‌طلبی و دفاع از حقوق مظلومان

عدالت یکی از محوری‌ترین مضامین مرتبط با الگوی نظریه مقاومت در نهج‌البلاغه است که در جهت تحقق عدالت و دفاع از حق تعریف می‌شود. در خطبه‌ها و نامه‌های متعددی بر این نکته تأکید می‌شود که مقاومت باید در مسیر برقراری عدالت و دفاع از حقوق مظلومان باشد. در خطبه معروف به «شقشقیه»، از سکوت در برابر ظلم انتقاد و آن را مایه ذلت و خواری می‌دانند و در نامه ۴۵ می‌فرمایند: «وَاللَّهِ لَوْ تَطَاهَرَتِ الْعَرَبُ عَلَى قِتَالِي لَمَّا وَكَيْتُ عَنْهَا وَلَوْ أُمَكْنَتِ الْفُرْصُ مِنْ رِقَابِهَا لَسَارَعْتُ إِلَيْهَا.» (به خدا سوگند، اگر تمام عرب بر جنگ با من هم‌دست شوند، از آنان روی برنمی‌گردانم و اگر فرصت‌ها از گردن‌هایشان آزاد شود، به‌سوی آنان می‌شتابم) از این جهت عدالت‌محوری و حق‌طلبی یکی از ارکان اصلی الگوی نظریه مقاومت به شمار می‌رود (کلینی، ج ۲: ۵۸۶) و (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۸۴: ۲۷۱).

۵-۳. عزت، شرف و کرامت انسانی

الگوی نظریه مقاومت در نهج‌البلاغه، با عزت، شرف و کرامت انسانی گره خورده است. امام علی^(ع) تأکید می‌کند که انسان نباید در برابر ظلم و ستم خوار شود و باید عزت خود حفظ کند. «لَا تَكُونُوا عِبِيدَ النَّاسِ وَقَدْ خَلَقَكُمُ اللَّهُ أَحْرَارًا» (بندگان مردم نباشید، درحالی‌که خداوند شما را آزاد آفریده است) از همین‌رو در الگوی نظریه مقاومت برای حفظ کرامت انسانی و اسلامی و عدم وابستگی به بیگانگان هیچ‌گاه نباید در برابر ظلم و ستم تسلیم شوند و ایستادگی کنند (امامی‌نژاد، ۱۳۹۳: ۷۳).

۴-۵. وحدت و هم‌بستگی همزاد با مقاومت

وحدت و هم‌بستگی از مضامین کلیدی نظریه مقاومت در نهج البلاغه است. امام علی (ع) همواره بر اهمیت وحدت در جامعه اسلامی تأکید و تفرقه و اختلاف را عامل شکست و ضعف می‌داند. و معتقدند که مقاومت مؤثر، تنها در سایه وحدت و همدلی امکان‌پذیر است و در خطبه ۱۶۷ نهج البلاغه می‌فرمایند: «اتَّقُوا اللَّهَ فِي إِخْوَانِكُمْ فَإِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ عَنْهُمْ» (از خدا بترسید درباره برادران دینی‌تان، زیرا شما درباره آنان مسئول هستید). بر ضرورت اتحاد مسلمانان تأکید می‌کردند و تفرقه را عاملی مؤثر در شکست‌ها و ناکامی‌ها می‌دانند، به‌طوری‌که در خطبه ۲۰۱، می‌فرمایند: «هر فتنه‌ای که در بین شما رخ دهد، تا زمانی که بر وحدت و برادری خود پایدار باشید، امکان شکست وجود ندارد» (مکارم شیرازی، ۱۳۹۸، ج ۲: ۱۳۷).

۵-۵. صبر و استقامت در مسیر حق

صبر و استقامت یکی دیگر از ارکان اساسی الگوی نظریه مقاومت در نهج البلاغه است و به‌عنوان الگوی صبر و استقامت در برابر مشکلات و سختی‌ها شناخته می‌شوند و به پیروان خود یادآوری می‌کنند که مقاومت در برابر ظلم و فساد نیازمند صبر و استقامت است. در خطبه ۸۲ می‌فرمایند: «الصَّبْرُ مِنَ الْإِيمَانِ بِمَنْزِلَةِ الرَّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ» صبر نسبت به ایمان، مانند سر نسبت به بدن است و صبر، کلید پیروزی است (مکارم شیرازی، ۱۳۹۸، ج ۴: ۱۷۴).

۶-۵. ظلم‌ستیزی و مقابله با مستکبران

ظلم‌ستیزی و مقابله با مستکبران یکی از مضامین وابسته و مرتبط و یکی از اهداف اصلی الگوی نظریه مقاومت در نهج البلاغه است. امام علی (ع) به‌صورت ویژه بر اهمیت حمایت از مستضعفان و بی‌پناهان تأکید و آن را از وظایف اصلی رهبری و مردم جامعه می‌دانند و معتقدند کسی که از حق ضعیف دفاع نکند، درواقع خود را در زمره ستمگران قرار داده است و مقاومت باید در جهت دفاع از حقوق مستضعفان و مبارزه با ظلم و ستم باشد. در خطبه ۱۳۱ می‌فرمایند: «اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنِ الَّذِي كَانَ مِنَّا مُنَافِسَةً فِي سُلْطَانٍ وَلَا التَّمَاسَ

شَيْءٍ مِنْ قُضُولِ الْخُطَامِ» (خدایا! تو می‌دانی که آنچه از ما سر زد، نه برای رقابت در قدرت بود و نه برای به دست آوردن چیزی از دنیای پست) (آیتی، ۱۳۹۲: ۱۲۳).

۵-۲. ایمان، تقوا و توکل بر خدا بنیان مقاومت

ایمان، تقوا و توکل بر خدا از مضامین کلیدی و مرتبط نظریه مقاومت در نهج البلاغه است. امام علی^(ع) توصیه می‌کنند که در راه مقاومت، بر خدا توکل کنند و به توانایی‌های خود اعتماد داشته باشند. و این‌ها دو عامل مهم در پیروزی بر دشمنان و ثبات قدم در مسیر حق می‌دانند.

۵-۸. فرهنگ جهاد، ایثار، شهادت و مبارزه با دشمنان

فرهنگ جهاد و مبارزه در راه خدا، یکی از مضامین اصلی پیش‌برنده و استمرار دهنده الگوی نظریه مقاومت است. امام علی^(ع) جهاد را نه تنها به عنوان یک وظیفه دینی، بلکه به عنوان یک ضرورت اجتماعی و سیاسی برای دفاع از حق و عدالت و بستری برای پیاده‌سازی حدود و تکالیف الهی در جامعه معرفی و در خطبه ۲۷ می‌فرمایند: «إِنَّ الْجِهَادَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ فَتَحَهُ اللَّهُ لَخَاصَّةٍ أُولِيَّائِهِ» (جهاد دری از درهای بهشت است که خداوند آن را برای دوستان خاص خود گشوده است). به اهمیت جهاد و مبارزه در راه حق تأکید کرده‌اند (جاوید، ۱۴۰۲: ۶۵).

۵-۹. خطبه‌ها و نامه‌های منتخب

متناسب با گزاره‌های کلیدی مرتبط و وابسته به الگوی نظریه مقاومت از نهج البلاغه خطبه‌های؛ (۱۱، ۲۷، ۶۶، ۱۳۱، ۱۶۲، ۱۶۷، ۲۰۱) و نامه‌های؛ (۳۱، ۴۵ و ۸۲) انتخاب که به صورت اجمالی به برخی اشاره می‌شود:

ردیف	شماره خطبه / نامه	متن	ترجمه
۱	خطبه ۲۰۱	ای‌ها النَّاسُ لَا تَسْتَوْحِشُوا فِي طَرِيقِ الْهُدَى لِقَلِّهِ أَهْلُهُ فَإِنَّ النَّاسَ قَدْ اجْتَمَعُوا عَلَى مَائِدَةٍ شَبَعَهَا قَصِيرٌ	ای مردم، در راه هدایت از کمی اهل آن وحشت نکنید، که مردم بر سر سفره‌ای گرد آمده‌اند که زمان سیری آن اندک، و مدت گرسنگی آن طولانی است.
۲	خطبه ۱۱	تَزُولُ الْجِبَالُ وَلَا تَزُلُ عَضَّ عَلَى نَاجِذِكَ أَعْرِ اللَّهَ جُمُجْمَتَكَ تَدْفِي الْأَرْضُ قَدَمَكَ أَرْمِ بِبَصْرِكَ أَقْصَى الْقَوْمِ وَغَضَّ بَصْرَكَ وَاعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ.	اگر کوه‌ها از جای بجنبند تو ثابت باش. دندان بر دندان بفشار. سر خود را به خداوند بسپار. قدم‌هایت را بر زمین میخکوب کن. دیده به آخر لشکر دشمن بینداز. به وقت حمله چشم فروگیر و آگاه باش که پیروزی از جانب خدای سبحان است.
۳	نامه ۳۱	الایمانُ عَلَى أَرْبَعِ دَعَائِمٍ: عَلَى الصَّبْرِ، وَ الْيَقِينِ، وَ الْعَدْلِ وَ الْجِهَادِ. وَ الصَّبْرُ مِنْهَا عَلَى أَرْبَعِ شُعَبٍ: عَلَى الشَّوْقِ، وَ الشَّقِيقِ، وَ الزَّهْدِ، وَ التَّرَقُّبِ، فَمَنْ اِشْتَأَقَ إِلَى الْجَنَّةِ سَلَا عَنِ الشَّهَوَاتِ وَ مَنْ أَشْفَقَ مِنَ النَّارِ اجْتَنَبَ الْمُحَرَّمَاتِ: وَمَنْ زَهَدَ فِي الدُّنْيَا اِسْتَهَانَ بِالْمُصِيبَاتِ؛ وَ مَنْ ارْتَقَبَ الْمَوْتَ سَارَعَ إِلَى الْخَيْرَاتِ	ایمان استوار بر چهار پایه است: شکیبایی، باور، عدالت، جهاد. شکیبایی را چهار شعبه است: اشتیاق، ترس، زهد، انتظار و هر که بردباری ورزید در کارش کوتاهی نکرد و در میان مردم به ستودگی و نیکی زندگی نمود. جهاد را چهار شعبه است: امر به معروف، نهی از منکر، صداقت در مواضع حق، دشمنی با بدکاران.
۴	خطبه ۱۶۲	وَ لَكِنْ حَدِيثًا مَا حَدِيثُ الرَّوَاحِلِ وَ هَلَمْ الْخَطْبُ فِي ابْنِ أَبِي سُفْيَانَ فَلَقَدْ أَضْحَكَنِي الدَّهْرُ بَعْدَ إِبْكَائِهِ وَ لَا غَرَوُ وَ اللَّهُ فَيَا لَهُ خُطْبًا يَسْتَفْرِغُ الْعَجَبَ وَ يَكْثُرُ الْأَوْدَ حَاوِلَ الْقَوْمِ إِطْفَاءَ نَوْرِ اللَّهِ مِنْ مِصْبَاحِهِ وَ سَدِّ قَوَارِهِ مِنْ يَنْبُوعِهِ وَ جَدَحُوا بَيْنِي وَ بَيْنَهُمْ شَرْبًا وَبَيْئًا فَإِنْ تَرْتَفَعُ عَنَّا وَ عَنْهُمْ مَحْنُ الْبُلُوَى أَحْمِلُهُمْ مِنَ الْحَقِّ عَلَى مَحْضِهِ	که راستی روزگار مرا پس از گریاندن خندانند. به خدا قسم عجبی نیست، که دیگر از شدت عجب جای تعجب باقی نگذارد و کزی فراوان به بار آورد. آنان کوشیدند تا نور خدا را از چراغش خاموش کنند و فوران چشمه حق را مانع شوند و میان من و خودشان آب صاف را گل‌آلود و با آمیز کردند. اگر این مشکلات از ما و آنان برداشته شد آن‌ها را به‌سوی

ردیف	شماره خطبه / نامه	متن	ترجمه
			حقّ خالص سوق خواهیم داد و اگر چیز دیگری شد.
۵	نامه ۴۵	إِنَّ الشَّجَرَةَ الْبَرِّيَّةَ أَصْلَبُ عُودًا وَ الرَّوَاعِ الْخَضِرَةَ أَرْقُ جُلُودًا وَ النَّايَاتِ الْعَذِيَّةَ أَقْوَى وَقُودًا وَ أَبْطَأَ خُمُودًا. وَ أَنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ كَالضَّوِّ مِنْ الضَّوِّ وَ الذَّرَاعِ مِنَ الْعَصْدِ وَ اللَّهُ لَوْ تَطَاهَرَتِ الْعَرَبُ عَلَى قِتَالِي لَمَّا وَلَّيْتُ عَنْهَا وَ لَوْ أُمَكْنَتِ الْفُرَصُ مِنْ رِقَابِهَا لَسَارَعْتُ إِلَيْهَا وَ سَأَجْهَدُ فِي أَنْ أَطْهَرَ الْأَرْضَ مِنْ هَذَا الشَّخْصِ الْمَعْكُوسِ وَ الْجِسْمِ الْمَرْكُوسِ	بدانید درختان بیابانی چوبشان سخت‌تر و درختان سرسبز پوستشان نازک‌تر، و گیاهان صحرائی آتششان قوی‌تر، و خاموشی آن‌ها دیرتر است. من و رسول خدا همچون دو درختی هستیم که از یک ریشه رسته و چون ساعد و بازو هستیم. به خدا قسم اگر عرب در جنگ با من همدست شوند من از مقابله با آنان روی بر نگردانم و اگر فرصت‌ها دست دهد شتابان بدان سو (شام) می‌روم و خواهم کوشید تا زمین را از این موجود وارونه، و سرنگون کالبد (معاویه) پاک نمایم،

۵-۱۰. تحلیل مضامین

هر یک از خطبه‌ها و نامه‌های منتخب براساس مراحل چهارگانه روش تحلیل مضمون مورد تحلیل قرار گرفتند.

۵-۱۰-۱. منابع معانی و تفاسیر خطبه‌ها و نامه‌ها

معانی و شرح خطبه‌ها و نامه‌های منتخب و مرتبط با مقاومت براساس تفاسیر معتبر در جدول زیر مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

جدول شماره ۱: منابع ترجمه، معانی و تفاسیر خطبه‌ها و نامه‌های منتخب مقاومت

ردیف	نام کتاب	صاحب اثر	جلد
۱	شرح نهج البلاغه	سیدعلی خامنه‌ای	دوره چهارجلدی
۲	پیام امام امیرالمؤمنین ^(ع)	مکارم شیرازی	دوره هفت جلدی

ردیف	نام کتاب	صاحب اثر	جلد
۳	ترجمه نهج البلاغه	محمدبن حسین شریف رضی	دوره سه جلدی
۴	شرح نهج البلاغه	محمدتقی جعفری	دوره بیست و هفت جلدی
۵	ترجمه نهج البلاغه	عبدالمحمد آیتی	****
۶	ترجمه نهج البلاغه	محمد دشتی	***

۵-۱۰-۲. بررسی مفاهیم پایه خطبه‌ها و نامه‌های منتخب

با توجه به محدودیت در ارائه تمامی مطالب بخشی از مضامین خطبه‌ها و نامه‌های منتخب به صورت نمونه مورد بررسی در قالب جدول (۲)، ارائه و کدگذاری گردیده است. در این مرحله ده خطبه و نامه منتخب با مراجعه به تفاسیر نهج البلاغه که در جدول (۱) بیان گردید احصا و متناسب با میزان تکرارپذیری مضامین جمع‌آوری و سپس مضامین اولیه یا پایه استخراج و در جدول شماره دوم کدگذاری گردید. در این مرحله، داده‌ها به بخش‌های کوچک‌تر تفکیک شده و تحلیل می‌شوند که امکان بررسی دقیق‌تر داده‌ها را فراهم و مفاهیم را فراتر از موقعیت اولیه آن‌ها گسترش می‌دهد.

❖ جدول میزان تکرارپذیری مضامین مقاومت

میزان تکرار	مضامین مرتبط با مقاومت	میزان تکرار	مضامین مرتبط با مقاومت
۳	تفرقه و پراکندگی مردم	۳	استقامت در مسیر حق
۷	ثبات قدم و ایستادگی در دین و مبانی اعتقادی	۲	ایستادگی در راه و هدف حق
۳	حرکت در مسیر حق	۷	ایمان، اعتقاد و باور به تحقق سنت‌های الهی
۵	حضور فعال، موثر و بهنگام در راه هدف	۳	اعتماد نکردن به دشمن
۵	حفظ دین در پرتو استقامت	۳	دوری از افراط و تفریط در مسیر حق
۲	خروج از سختی‌ها	۳	عقلانیت و تدبیر برای حرکت در مسیر حق
۵	خفت و خواری و دوری از رحمت الهی	۳	التقاطی نبودن در راه حق
۴	دشمن‌شناسی و غافل نشدن از دشمن	۳	انجام تکلیف و وظایف در راه تحقق حق
۵	روحیه شجاعت و غیرت	۳	ایمان قوی در مسیر حق
۵	سختی‌های راه حق و صبر و شکیبایی در برابر آن	۳	اطاعت از دستورات رهبری
۲	سربلندی نسل‌های آینده	۲	امنیت و عدالت نتیجه مقاومت
۲	سنت الهی	۱	آشکار شدن حقایق
۳	شناخت ترفندها و تاکتیک‌های دشمن	۲	آگاه‌سازی و تقویت باورهای دینی
۳	صبر و شکیبایی در مسیر حق	۳	باورها و بنیان‌های دینی، اعتقادی و فکری
۲	ضاللت و گمراهی در راه حق	۱	برقراری حیات طیبه نتیجه مقاومت
۲	عدم ترس از قلت امکانات و افراد در مسیر حق	۲	بصیرت و صبر عامل پیروزی
۲	عدم تغییر در برابر سختی‌ها	۲	روحیه ایثار و شهادت‌طلبی در مسیر حق
۲	عدم رودربایستی در مسیر حق	۲	تنبلی، کاهلی، سستی و بی‌حالی در راه حق
۲	عقوبت دنیوی و آخروی عدم مقاومت	۵	پیروزی نتیجه ایستادگی و مقاومت
۲	غلبه بر دشمنان	۳	پشتکار، پیگیری و همت بالا در راه حق
۲	مأیوس نشدن از سرزنش سرزنشگران	۶	ترس و واهمه از هیبت دشمن
۳	مقابله با بدعت‌ها و کجروی‌ها و انحرافات در مسیر حق	۳	تغییر ناپذیری در راه حرکت به سمت اهداف
۲	منشاء الهی مقاومت	۲	تجمل‌گرایی و دنیاپرستی مانع ثبات قدم در راه
۲	همدلی و یک‌رنگی مردم در مسیر تحقق اهداف	۳	ترسیدن از سختی‌ها و فراز و فرودهای مقاومت

❖ جدول استخراج مضامین اولیه و کدگذاری

شماره خطبه / نامه	ردیف	مضامین اولیه (پایه)	کدگذاری
خطبه ۲۰۱	۱	عدم ترس از قتل افراد و امکانات	P۵۷
	۲	مایوس نشدن از سرزنش سرزنشگران	P۵۸
	۳	انجام تکالیف و وظایف	P۵۹
	۴	بصیرت و صبر دو عامل پیروزی	P۶۰
	۵	غافل نشدن از دشمن	P۶۱
	۶	عدم رودربایستی در مسیر حق	P۶۲
	۷	قاطعیت در پیمودن راه حق	P۶۳
	۸	تسلط دشمن بر مسلمین	P۶۴
	۹	منشاء الهی مقاومت	P۶۵
نامه ۳۱	۱	صبر و شکیبایی یکی از پایه‌های ایمان	P۴۹
	۲	صبر و استقامت	P۵۰
	۳	غیرت و شهامت	P۵۱
	۴	استقامت در راه مسیر حق	P۵۲
خطبه ۱۱	۱	روحیه شجاعت	P۵۳
	۲	مقابله و ایستادگی در مقابل دشمنان	P۵۴
	۳	دشمن شناسی	P۵۵
	۴	شناخت ترفندها و تاکتیک‌های دشمن	P۵۶
	۵	ایستادگی در راه هدف و حق	P۶۶
خطبه ۱۶۲	۱	ثبات و ایستادگی	P۱
	۲	حرکت در مسیر هدف	P۲
	۳	سختی‌های راه حق	P۳
	۴	شکست‌ها و پیروزی‌ها	P۴
	۵	ثبات قدم در میانی اعتقادی	P۵
	۶	پرهیز از سستی و بی‌حالی	P۶
	۷	پرهیز از تبلی و کاهلی	P۷
	۸	حضور فعال و موثر	P۸
	۹	التقاطی نبودن	P۹
	۱۰	عدم تغییر در برابر سختی‌ها	P۱۰
	۱۱	تعارضات فکری	P۱۱
	۱۲	ثبات و ایستادگی	P۱۲
	۱۳	تغییر ناپذیری	P۱۳
	۱۴	مقابله با بدعت‌ها	P۱۴
	۱۵	ثبات و ایستادگی در دین	P۱۵
خطبه ۱۶۲	۱۶	ثبات قدم در راه قیام	P۱۶
	۱	ثبات و ایستادگی	P۱
	۱	پشتکار و همت بالا	P۱۷
	۲	واهمه و ترس	P۱۸
	۳	پیگیری مستمر کارها	P۱۹
	۴	تجمل‌گرایی و دنیاپرستی	P۲۰
	۵	ترس از هیبت دشمن	P۲۱
	۶	ساز و برگ دشمن	P۲۲
	۷	اعتماد نکردن به دشمنان	P۲۳
	۸	ایمان قوی در مسیر حق	P۲۴
	۹	حرکت در راه حق	P۲۵
	۱۰	با پس نگذاشتن از مسیر حق	P۲۶
نامه ۴۵	۱۱	پشتکار و همت بالا	P۱۷
	۱۲	واهمه و ترس از دشمن	P۱۸
	۱۳	پیگیری مستمر کارها	P۱۹

۵-۱۰-۳. استخراج مضامین (گزاره‌های) کلیدی

پس از استخراج مضامین پایه و کدگذاری آن‌ها، مضامین کلیدی یا فراگیر هر مضمون پایه استخراج و ارتباط گزاره‌های کلیدی با مضامین پایه برقرار و از طریق توصیف و تبیین روابط در معنی، مفهوم، تناظر و تناسب مقوله‌ها با زیرمقوله‌ها برقرار و مضامین کلیدی کدگذاری می‌گردد و گزاره‌های کلیدی حاصل از کدگذاری با مضامین پایه ترکیب و ساختاری منسجم‌تر برای تحلیل ایجاد می‌شود. این روش داده‌ها را از نظر ماهیت، مضمون، مفهوم و موضوع طبقه‌بندی کرده و بین مضامین اولیه با مضامین کلیدی ارتباط برقرار می‌سازد و مفاهیم پراکنده را در دسته‌هایی مشخص‌تر سامان‌دهی و در چهارچوبی فشرده‌تر ارائه می‌دهد.

جدول ۴: استخراج مضامین کلیدی (فراگیر) و کدگذاری آن‌ها

مضامین اولیه (پایه)	شماره‌گذاری مضامین اولیه	مضامین کلیدی (فراگیر)	شماره‌گذاری مضامین کلیدی	مضامین سازمان‌دهنده
تعارضات فکری	P11	ثبات و ایستادگی در اصول در مقابل تعارضات شدید فکری	K6	اصل
ثبات و ایستادگی در دین	P15	ثبات و ایستادگی در دین و در راه مقاومت	K7	اصل
غیبت و شهادت	P51	لژوم غیبت و شهادت	K45	اصل
افراط و تفریط، عقلانیت و تدبیر	P67	عقلانیت و تدبیر	K67	اصل
تسلط دشمن بر مسلمین	P66	ظلم، ستم‌گری و دفاع از مظلوم	K64	اصل
ایستادگی در راه هدف و حق	P66	ایستقامت در هدف و مسیر تحقق حق	K66	اصول
ثبات و ایستادگی در ارزش‌ها	P1	موفقیت ناشی از ثبات و ایستادگی در راه خدا	K13	پیامدها و نتایج
بنیان‌های اعتقادی و فکری	P30	تقویت روحیه ایمانی در جامعه و محکم‌تر شدن باورهای دینی	K14	پیامدها و نتایج
پیروزی نتیجه مقاومت	P32	کسب فتح و ظفر و نصرت الهی	K15	پیامدها و نتایج
خفت و خواری و دوری از رحمت الهی	P33	دوری از رحمت الهی	K16	پیامدها و نتایج
تفرقه و پراکندگی مردم	P34	انحطاط اجتماعی و ضعف درونی مسلمانان	K17	پیامدها و نتایج
بورقاری حیات طبعیه	P35	برپایی حیات طبعیه و زندگی با آرامش	K18	پیامدها و نتایج
غلبه بر دشمنان	P39	نفوذ دشمن و تسلط آن بر جامعه اسلامی	K19	پیامدها و نتایج
ضلالت و گمراهی	P41	ضلالت و گمراهی نتیجه عدم ایستادگی و پایداری	K20	پیامدها و نتایج
امنیت و عدالت	P42	تحقق عدالت و امنیت همه جانبه	K21	پیامدها و نتایج
خفت و خواری	P43	خواری، خفت، گرفتار عذاب شدن نتیجه عدم ایستادگی و پایداری	K22	پیامدها و نتایج
عقوبت دنیوی و اخروی	P44	ذلت و خواری و از بین رفتن عزت مسلمانان	K23	پیامدها و نتایج
ثبات و ایستادگی	P12	تشخیص مسیر حق در تعارض‌های شدید فکری و اندیشه‌ای	K24	راهبردها
پشتکار و همت بالا	P17	پیگیری مستمر اهداف و انجام پیوسته اقدامات و فعالیت‌ها	K25	راهبردها
پیگیری مستمر کارها	P19	اصرار بر انجام پیوسته و مستمر اقدامات و فعالیت‌ها	K26	راهبردها
تجمل‌گرایی و دنیاپرستی	P20	مبارزه با دنیاپرستی و پرهیز از تجمل‌گرایی	K27	راهبردها
توس از هیبت دشمن	P21	شناخت از ترغندها و نقشه‌های عملیات روانی و تبلیغاتی دشمن	K28	راهبردها
ساز و برگ دشمن	P22	تقویت آمادگی رزم و تجهیز و تسلیح رزمندگان	K29	راهبردها
اعتماد نکردن به دشمنان	P23	دل‌نستن به امتیازات اطمینانی از سوی دشمن	K30	راهبردها
مواجهه‌سازی دیگران	P45	ایجاد آمادگی فکری و معرفتی، فرهنگی جامعه برای مقابله با دشمن	K31	راهبردها
آگاهسازی و تقویت باورهای دینی	P48	تحکیم ایمان و تقوای الهی برای افزایش صبر و پایداری	K32	راهبردها
دشمن‌شناسی	P55	دشمن‌شناسی و بصیرت	K55	راهبردها
شناخت ترغندها و تاکتیک‌های دشمن	P56	شناخت مکانیسم و تاکتیک جبهه دشمن	K56	راهبردها
مایوس شدن از سرزنش سرزنشگران	P58	تلقین توانمندی‌های جبهه خودی به دشمن	K58	راهبردها

مفاهیم اولیه (پایه)	شماره گذاری مفاهیم اولیه	مفاهیم کلیدی (فرایگر)	شماره گذاری مفاهیم کلیدی	مفاهیم سازمان دهنده
بصیرت و صبر در عامل پیروزی	P۶۰	بصیرت و دشمن شناسی	K۶۰	راهردها
غافل نشدن از دشمن	P۶۱	آمادگی همه‌جانبه در برابر تهدیدات و تحرکات دشمن	K۶۱	راهردها
مقابله و ایستادگی در مقابل دشمنان	P۵۴	سست نشدن در مقابل دشمنان	K۵۴	راهردها
خروج از سختی پس از تحمل سختی‌ها	P۶۹	گشوده شدن درهای قریح و خروج از سختی پس از استقامت	K۶۹	سنت و ارزش‌ها
حرکت در مسیر هدف	P۲	تربیدن از حرکت در راه هدف	K۱	سنت و ارزش‌ها
سختی‌های راه حق	P۳	تحمل ناملایمت‌ها و فراز و فرودها در مسیر مقاومت	K۲	سنت و ارزش‌ها
ثبات قدم در مبانی اعتقادی	P۵	ثبات قدم در مبانی اعتقادی و بنیان‌های فکری و ارزشی	K۳	سنت و ارزش‌ها
التقاطی نبودن	P۹	ثبات در مبانی فکری و اندیشه‌ای در راه هدف	K۴	سنت و ارزش‌ها
عدم تغییر در برابر سختی‌ها	P۱۰	عدم انحراف و زاویه در برابر تغییرات و حوادث روزگار	K۵	سنت و ارزش‌ها
حرکت در راه حق	P۱۵	اعتماد مستحکم و پافشاری به راه و به هدف	K۸	سنت و ارزش‌ها
اعتقاد به تحقق سنت‌های الهی	P۱۸	اطمینان به سنت‌ها و وعده‌های الهی	K۹	سنت و ارزش‌ها
محکم ایستادن در مسیر حق	P۳۶	رمز آشکار شدن حق، محکم ایستادن و مقاومت کردن است	K۱۰	سنت و ارزش‌ها
صبر و شکیبایی یکی از پایه‌های ایمان	P۴۹	صبر و شکیبایی یکی از پایه‌های ایمان	K۱۱	سنت و ارزش‌ها
صبر و استقامت	P۵۰	صبر و استقامت یکی از پایه‌های ایمان	K۱۲	سنت و ارزش‌ها
انجام تکالیف و وظایف	P۵۹	کسب رضایت الهی و عمل به تکلیف	K۵۹	سنت و ارزش‌ها
سنت‌های الهی	P۵۸	سنت پیروزی اهل حق بر باطل	K۵۸	سنت و ارزش‌ها
حفظ دین در پرتو استقامت در مسیر حق	P۶۸	وابستگی عزت و حفظ دین و ایمان به مقاومت در مسیر حق	K۶۸	سنت و ارزش‌ها
منشاء الهی مقاومت	P۶۵	مقاومت شأنی از شئون الهی و تکلیفی بر رهبر و مردم	K۶۵	سنت و ارزش‌ها
شکست‌ها و پیروزی‌ها	P۴	یقین به وعده‌های الهی در کمک به پیروزی	K۳۳	عوامل بستر ساز
حضور فعال و موثر	P۸	حضور فعال و سازنده در راه حق	K۳۴	عوامل بستر ساز
مقابله با بدعت‌ها	P۱۴	توجه به انحرافات و کج‌روی‌ها از ابتدای حرکت در مسیر حق	K۳۵	عوامل بستر ساز
ثبات قدم در راه قیام	P۱۶	ایمان قوی و ثبات قدم	K۳۶	عوامل بستر ساز
ایمان قوی در مسیر حق	P۲۴	ایمان قوی و پایبندی به ارزش‌ها	K۳۷	عوامل بستر ساز
پیروزی در سایه ایستادگی	P۲۷	پیشرفت حق در سایه ایستادگی و مقاومت و پابرجایی	K۳۸	عوامل بستر ساز
محقق شدن وعده‌های الهی	P۲۹	یقین به تحقق وعده‌های الهی	K۳۹	عوامل بستر ساز
اطاعت از دستورات رهبری	P۳۷	رهبری الهی	K۴۰	عوامل بستر ساز
آشکار شدن فتنه‌ها و حقایق	P۳۸	کشف و شناخت فتنه‌ها مهم‌ترین الزام برای حرکت صحیح در مسیر حق	K۴۱	عوامل بستر ساز
سربلندی نسل‌های آینده	P۴۰	مقاومت و ایستادگی رمز سربلندی نسل‌های پیشین و آینده	K۴۲	عوامل بستر ساز
برخورداداری از روحیه ایثار و شهادت	P۴۶	گسترش فرهنگ جهاد، ایثار و شهادت	K۴۳	عوامل بستر ساز
همدلی و بکدرنگی در بین مردم	P۴۷	وحدت، انسجام و یکپارچگی امت اسلامی	K۴۴	عوامل بستر ساز
استقامت در راه مسیر حق	P۵۲	ثبات و استواری در راه حق	K۴۶	عوامل بستر ساز
روحیه شجاعت	P۵۳	شجاعت و ایستادگی در دفاع از حق	K۵۳	عوامل بستر ساز
عدم رودربایستی در مسیر حق	P۶۲	قاطعیت در بیان حقیقت در مسیر حق	K۶۲	عوامل بستر ساز
قاطعیت در پیمودن راه حق	P۶۳	استقامت در راه حق بدون هراسیدن از تنهایی	K۶۳	عوامل بستر ساز
پرهیز از سستی و بی حالی	P۶	پرهیز از سستی، تبلی و کاهلی در مسیر مقاومت	K۴۷	عوامل مداخله‌گر
پرهیز از تبلی و کاهلی	P۷	عدم شجاعت و غیرت	K۴۸	عوامل مداخله‌گر
تغییر ناپذیری	P۱۳	عدم واگرایی و عقب‌گرد از مبانی فکری و اندیشه‌ای	K۴۹	عوامل مداخله‌گر
واهمه و ترس	P۱۸	تربیدن از دشمن	K۵۰	عوامل مداخله‌گر
پا پس نگذاشتن از مسیر	P۲۶	عدم عقب‌نشینی در مسیر اهداف	K۵۱	عوامل مداخله‌گر
باورهای دینی ضعیف	P۳۱	بنیان‌های فکری و اعتقادی ضعیف	K۵۲	عوامل مداخله‌گر
عدم ترس از قتل افراد و امکانات	P۵۷	عدم انفعال و واگرایی در مقابل دشمن	K۵۷	عوامل مداخله‌گر
حرکت در مسیر هدف	P۲	تربیدن از حرکت در راه هدف	K۱	سنت و ارزش‌ها

۵-۱۰-۴. تطبیق مضامین فراگیر با مضامین سازمان‌دهنده

براساس مضامین سازمان دهنده هشت‌گانه؛ مضامین فراگیر به‌عنوان مقوله محوری در نظر گرفته شده و سایر مضامین پیرامون آن سازمان‌دهی شدند. در نهایت از طریق مقایسه و تطبیق مضامین و برقراری ارتباط منطقی و مفهومی و ایجاد انسجام و یکپارچگی، ۴۳ مضمون پایه (اولیه) و ۱۱۹ مضمون کلیدی (فراگیر) و ۶ مضمون سازمان دهنده استخراج و با عناوین؛ اصول، سنت‌ها و ارزش‌ها، عوامل پیش‌برنده، عوامل بازدارنده، راهبردها و نتایج و پیامدهای مقاومت دسته‌بندی و در جدول زیر ترسیم شد.

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین کلیدی (فراگیر)
اصول (عوامل علی)	ثبات و ایستادگی در اصول در مقابل تعارضات شدید فکری
	ثبات و ایستادگی در دین و در راه مقاومت
	لُزوم غیرت و شهامت
	عقلانیت و تدبیر
	تبدیل تهدید به فرصت
	ظلم‌ستیزی و دفاع از مظلوم
پیامدها و نتایج	استقامت در هدف و مسیر تحقق حق
	موفقیت ناشی از ثبات و ایستادگی در راه خدا
	تقویت روحیه ایمانی در جامعه و محکم‌تر شدن باورهای دینی
	کسب فتح و ظفر و نصرت الهی
	دوری از رحمت الهی
	انحطاط اجتماعی و ضعف درونی مسلمانان
	برپایی حیات طیبه و زندگی با آرامش
	نفوذ دشمن و تسلط آن بر جامعه اسلامی
	ضلالت و گمراهی نتیجه عدم ایستادگی و پایداری
	تحقق عدالت و امنیت همه‌جانبه
راهبردها	خواری، خفت، گرفتار عذاب شدن نتیجه عدم ایستادگی و پایداری
	ذلت و خواری و از بین رفتن عزت مسلمانان
	تشخیص مسیر حق در تعارض‌های شدید فکری و اندیشه‌ای
	پیگیری مستمر اهداف و انجام پیوسته‌وار اقدامات و فعالیت‌ها
	اصرار بر انجام پیوسته و مستمر اقدامات و فعالیت‌ها
	مبارزه با دنیاپرستی و پرهیز از تجمل‌گرایی
	شناخت از ترفندها و نقشه‌های عملیات روانی و تبلیغاتی دشمن
	تقویت آمادگی رزم و تجهیز و تسلیح رزمندگان
	دل‌نستن به امتیازات اعطایی از سوی دشمن
	ایجاد آمادگی فکری و معرفتی، فرهنگی جامعه برای مقابله با دشمن
	تحکیم ایمان، تقوای الهی و باورهای دینی برای افزایش صبر و پایداری
	دشمن‌شناسی و بصیرت
	شناخت مکانیسم و تاکتیک جبهه دشمن
	تلقین توانمندی‌های جبهه خودی به دشمن
	بصیرت و دشمن‌شناسی
	آمادگی همه‌جانبه در برابر تهدیدات و تحرکات دشمن
	سست نشدن در مقابل دشمنان

مضامین کلیدی (فراگیر)	مضامین سازمان‌دهنده
گشوده شدن درهای فرج و خروج از سختی در پرتو استقامت	سنت و ارزش‌ها (عوامل علی)
نترسیدن از حرکت در راه هدف	
تحمل ناملایمت‌ها و فراز و فرودها در مسیر مقاومت	
ثبات قدم در مبانی اعتقادی و بنیان‌های فکری و ارزشی	
ثبات در مبانی فکری و اندیشه‌ای در راه هدف	
عدم انحراف و زاویه در برابر تغییرات و حوادث روزگار	
اعتماد مستحکم و پافشاری به راه و به هدف	
اطمینان به سنت‌ها و وعده‌های الهی	
رمز آشکار شدن حق، محکم ایستادن و مقاومت کردن است	
صبر و شکیبایی یکی از پایه‌های ایمان	
کسب رضایت الهی در گرو عمل به تکلیف در راه حق	
سنت پیروزی اهل حق بر باطل	
وابستگی عزت و حفظ دین و ایمان به مقاومت در مسیر حق	عوامل بستر ساز (عوامل پیش‌برنده)
مقاومت شأنی از شئون الهی و تکلیفی بر رهبر و مردم	
یقین به وعده‌های الهی در کمک به پیروزی	
حضور فعال و سازنده در راه حق	
توجه به انحرافات و کج‌روی‌ها از مرحله ابتدایی حرکت در مسیر حق	
ایمان قوی و ثبات قدم	
پیشرفت حق در سایه ایستادگی و مقاومت و پابرجایی	
یقین به تحقق وعده‌های الهی	
رهبری الهی	
کشف و شناخت فتنه‌ها مهم‌ترین الزام برای حرکت صحیح در مسیر حق	
مقاومت و ایستادگی رمز سر بلندی نسل‌های پیشین و آینده	
گسترش فرهنگ جهاد، ایثار و شهادت	عوامل مداخله‌گر (عوامل بازدارنده)
وحدت، انسجام و یکپارچگی امت اسلامی	
ثبات و استواری در راه حق	
شجاعت و ایستادگی در دفاع از حق	
قاطعیت و جرأت در بیان حقیقت در مسیر حق	
استقامت در راه حق بدون هراسیدن از تنها ماندن	
پرهیز از سستی، تنبلی و کاهلی در مسیر مقاومت	عوامل مداخله‌گر (عوامل بازدارنده)
عدم شجاعت و غیرت	
عدم واگرایی و عقب‌گرد از مبانی فکری و اندیشه‌ای	
نرسیدن از دشمن	
عدم عقب‌نشینی در مسیر اهداف	
بنیان‌های فکری و اعتقادی ضعیف	
عدم انفعال و واگرایی در مقابل دشمن	

۶. الگوی نظریه مقاومت

الگوی نظریه مقاومت از منظر نهج البلاغه متشکل از ابعاد مختلفی از جمله؛ اصول، سنت‌ها و ارزش‌ها (عوامل علی)؛ عوامل بسترساز (عوامل پیش‌برنده)؛ عوامل مداخله‌گر (عوامل بازدارنده)؛ راهبردها و پیامدها و نتایج است که در قالب الگوی نظریه مقاومت به تصویر کشیده و به شرح اجزای آن در صفحات آتی پرداخته شده است.

الگوی نظریه مقاومت

۶-۱. تحلیل نظری الگوی مقاومت

تحلیل نظری الگوی مقاومت نشان می‌دهد که مقاومت در نهج البلاغه واجد یک ساختار نظری منسجم، نظام‌مند و چندسطحی است که می‌توان آن را در قالب یک نظریه چندبعدی سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و ... با بنیان‌های الهی و عقلانی تحلیل کرد. برخلاف برداشت‌های تقلیل‌گرایانه که مقاومت را به واکنشی صرف در برابر تهدید یا کنشی صرفاً نظامی تقلیل می‌دهند، تحلیل مضامین خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه حاکی از آن است که مقاومت، در منطق علوی، یک فرایند مستمر، هدفمند و تمدن‌ساز است که تمامی ساحت‌های حیات فردی و اجتماعی انسان را در برمی‌گیرد. از این‌رو تحلیل ابعاد آن به شرح زیر است:

۶-۱-۱. مقاومت به مثابه یک نظام معنایی مبتنی بر سنن الهی

در سطح نظری، مهم‌ترین بنیان الگوی استخراج‌شده، اتکای مقاومت بر سنن و قواعد تخلف‌ناپذیر الهی است. مضامینی همچون «سنت پیروزی نهایی حق بر باطل»، «هم‌بستگی مقاومت با نصرت الهی»، «بلا به مثابه آزمون ایمان» و «گشایش پس از سختی»، نشان می‌دهد که مقاومت در نهج البلاغه در چهارچوب یک نظام علی- معلولی الهی معنا می‌یابد. در این نظام، پیروزی نتیجه تصادف یا صرف برتری مادی نیست، بلکه پیامد طبیعی صبر، استقامت و پایداری در مسیر حق است. از این منظر، مقاومت نه تنها امری عقلانی، بلکه کنشی مبتنی بر یقین تاریخی و الهی است. باور به این سنن، نقش بنیادینی در تولید «امید»، «پایداری روانی» و «معنابخشی به رنج‌ها» ایفا می‌کند و مقاومت را از حالت فرسایشی خارج ساخته و به نیرویی پیش‌برنده در حرکت تکاملی جامعه تبدیل می‌نماید (خامنه‌ای، ۱۳۹۹، ج ۳: ۱۲۱).

۶-۱-۲. پیوند دیالکتیکی ایمان و عقلانیت در نظریه مقاومت

تحلیل اصول حاکم بر الگوی نظریه مقاومت نشان می‌دهد که مقاومت علوی بر هم‌نشینی ایمان و عقلانیت استوار است. اصولی مانند ایمان و تقوا، صبر و استقامت، وجوب جهاد، شجاعت و غیرت، در کنار عقلانیت، تدبیر و دوراندیشی، بیانگر آن است که مقاومت در نهج البلاغه نه کنشی احساسی و هیجانی، بلکه حرکتی آگاهانه، محاسبه‌شده و هدفمند است. تأکید امام علی^(ع) بر «تدبیر پیش از عمل» و پرهیز از شتاب‌زدگی، نشان می‌دهد که عقلانیت، نه نقطه مقابل مقاومت، بلکه شرط تحقق مقاومت مؤثر است. از این رو، نظریه مقاومت علوی با الگوهای افراطی یا ماجراجویانه که منجر به فرسایش سرمایه انسانی و اجتماعی می‌شوند، تفاوتی بنیادین دارد و الگویی از عقلانیت مقاومتی را ارائه می‌دهد (میرعرب، ۱۴۰۰: ۴۲).

۶-۱-۳. پویایی مقاومت؛ تحلیل عوامل پیش‌برنده و بازدارنده

یکی از نتایج مهم تحلیل نظری، درک مقاومت به عنوان پدیده‌ای پویا و وابسته به شرایط درونی جامعه است. مضامین استخراج‌شده نشان می‌دهد که عواملی همچون ایمان، وحدت،

بصیرت، اطاعت از رهبری، شناخت دشمن و امید به نصرت الهی، به عنوان عوامل پیش برنده، نقش اساسی در تقویت و استمرار مقاومت دارند. در مقابل؛ ترس، دنیاطلبی، سستی، تفرقه و غفلت، به عنوان عوامل بازدارنده، می توانند حتی جوامع حق محور را به سمت شکست و ذلت سوق دهند. این تحلیل، مقاومت را از یک مفهوم انتزاعی به یک کنش اجتماعی مسئولانه تبدیل می کند که بقای آن نیازمند مراقبت مستمر اخلاقی، ایمانی و اجتماعی است. بدین ترتیب، مسئولیت افول یا تعالی مقاومت، صرفاً متوجه دشمن بیرونی نیست، بلکه به وضعیت درونی جامعه نیز وابسته است (رکابیان، ۱۴۰۳: ۱۳۸).

۶-۱-۴. عقلانیت راهبردی مقاومت و پیامدهای آن

در سطح راهبردی، تحلیل یافته ها نشان می دهد که مقاومت در نهج البلاغه، در مقایسه با راهبردهای جایگزین مانند سازش، انفعال یا اتکا به قدرت های سلطه گر، کم هزینه تر، پایدارتر و نجات بخش تر ارزیابی می شود. پیامدهای مقاومت، صرفاً به پیروزی سیاسی یا نظامی محدود نمی شود، بلکه تحقق عزت، کرامت انسانی، انسجام اجتماعی و آرامش درونی مؤمنان را نیز در برمی گیرد. از همین رو، مقاومت در نظریه علوی، نه صرفاً ابزاری برای دفع تهدید، بلکه مسیر تحقق حیات طیبه فردی و اجتماعی است. این تحلیل، ظرفیت بالای الگوی مقاومت نهج البلاغه را برای کاربرست در حکمرانی، سیاست گذاری و مدیریت بحران های معاصر آشکار می سازد (مسیحی، ۱۴۰۳: ۷۸).

۶-۱-۵. جایگاه نظری الگوی مقاومت نهج البلاغه در مطالعات معاصر

در نهایت، تحلیل های نظری این پژوهش نشان می دهد که الگوی استخراج شده از نهج البلاغه، قابلیت طرح به عنوان یک نظریه بومی، اسلامی و تمدنی مقاومت را دارد. این الگو، با اتکا به مبانی الهی، عقلانی و اخلاقی، می تواند خلأ موجود در نظریه های سکولار و صرفاً مادی مقاومت را جبران کرده و افقی نوین برای فهم و مواجهه با بحران های پیچیده جهان معاصر فراهم آورد.

۶-۲. سنت‌ها و ارزش‌های حاکم بر الگوی نظریه مقاومت

از منظر نهج البلاغه مقاومت‌شناسی از شئون الهی است و تبیین سنت‌ها، ارزش‌ها و آموزه‌های عمیق دینی در استمرار حرکت حق و پافشاری در مسیر دفاع از ارزش‌ها کمک شایانی می‌کند. در این قسمت سنت‌ها و ارزش‌های حاکم بر الگوی نظریه مقاومت تشریح می‌گردد:

۶-۲-۱. سنت آزمون، بلا و استدراج

سنت‌های آزمون، بلا و استدراج به‌عنوان یکی از ابزارهای الهی برای سنجش ایمان و رفتار انسان‌ها و میزان استقامت در برابر سختی‌ها و تعیین سرنوشت در زندگی است. بلاها آزمونی برای ارزیابی ایمان و رفتار انسان‌ها تلقی می‌شوند که هدف آن تقویت ایمان، نزدیکی به خداوند و فرصتی برای رشد معنوی جامعه بشری است که واکنش مؤمنین در مقابل آن صبر، استقامت و توکل به خدا در برابر بلاها است که ارتباط با مقاومت در برابر ظلم و ستم، خود نوعی آزمون است که نیازمند صبر و استقامت است که در این صورت خداوند امدادهای غیبی خویش را بر استقامت‌کنندگان جاری خواهد کرد. از منظر امام (ع) بلاها به‌عنوان آزمون‌هایی برای ارزیابی ایمان مسلمانان تلقی می‌شوند و نه تنها به‌عنوان وقایع منفی دیده نمی‌شوند، بلکه به‌عنوان فرایندهایی برای رشد و تکامل روحی و اخلاقی افراد تلقی می‌گردند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۹، ج ۴: ۱۶۱).

۶-۲-۲. سنت پیروزی اهل حق بر باطل

یکی از سنت‌های اصلی مرتبط با مقاومت، پیروزی نهایی حق بر باطل است. این سنت‌ها نه تنها به‌عنوان یک وعده الهی تلقی می‌شود بلکه به‌عنوان یک مسئولیت اخلاقی برای مؤمنان در نظر گرفته می‌شود. در طول تاریخ، اهل حق و نمایندگان خداوند همواره در برابر باطل ایستاده‌اند و این ایستادگی در نهایت منجر به پیروزی آن‌ها شده است.

قواعد، سنن و ارزش‌های الهی متضمن دو بُعد علی و معلولی هستند و در نهج البلاغه به تأسی از قرآن کریم رمز پیروزی و موفقیت استقامت و صبر است؛ اگر مؤمنین استقامت

نمایند به پیروزی نائل می‌گردند، یا بعد از هر سختی، آسانی است. از سنت‌ها و ارزش‌های تخلف‌ناپذیر الهی است که اهل حق در نهایت بر باطل پیروز می‌شوند. لازمه و شرط تحقق این سنت برای مؤمنین ایستادگی و مقاومت در برابر ظلم و ستم است.

۶-۲-۳. هم‌بستگی مقاومت با نصرت الهی

ایمان به نصرت و یاری الهی از ارزش‌ها و سنت‌های مهمی است که در آموزه‌های مقاومتی مطرح می‌شود. مؤمنان در مسیر حق باید باور داشته باشند هرچقدر در راه خدا تلاش کنند و در برابر ظلم ایستادگی نمایند، خداوند در زمان مناسب آن‌ها را یاری خواهد کرد. این باور به معنای ارتقای روحیه و امید در دل مسلمانان است و این انگیزه ایجاد می‌کند تا در برابر مشکلات و چالش‌های پیش‌رو مقاوم بمانند که مقاومت در راه خدا با نصرت و یاری الهی همراه است.

۶-۲-۴. گشوده شدن درهای فرج و خروج از سختی

یکی از وعده‌های الهی گشوده شدن درهای فرج پس از هر سختی و دشواری است. برای رسیدن به گشایش‌ها جامعه اسلامی باید صبر و استقامت در پیش بگیرند و به رحمت الهی امیدوار باشند. این باور به خروج از سختی و رسیدن به آسانی، روحیه مقاومت را تقویت می‌کند و ادامه مسیر را تسهیل می‌نماید. خطبه‌های ۲۰۱، ۱۱، ۱۶۲ و نامه ۴۵ نهج‌البلاغه، سنت‌ها و ارزش‌های حاکم بر مقاومت و تأکید بر ایستادگی در برابر ظلم و ستم، صبر و استقامت، توکل به خداوند و امیدواری به نصرت الهی در رویارویی با چالش‌ها و بحران‌های زندگی تأکید دارند.

۳-۶. اصول حاکم بر الگوی نظریه مقاومت

۳-۶-۱. صبر و استقامت در مسیر حق

از مهم‌ترین اصول الگوی نظریه مقاومت در خطبه‌های ۱۷۶ و ۲۴۱ نهج البلاغه، استقامت و پایداری در راه حق و حقیقت است. امام علی (ع)^۴ مؤمنان را به استقامت در مسیر حق دعوت کرده و از آنان خواسته است که در برابر مشکلات و سختی‌ها از راه دست نکشند. ایشان می‌فرمایند: «فَاسْتَقِمْوا لَهُمْ وَأَصْبِرُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ» (در برابر آنان [دشمنان] استقامت ورزید و صبر کنید تا فرمان خدا فرا رسد). همچنین در خطبه ۱۷۶ با تأکید بر اهمیت استقامت، می‌فرمایند: «وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَمْ يَخْلُقْكُمْ عَبَثًا وَلَمْ يَتْرُكْكُمْ سُدىً» (بدانید که خداوند شما را بیهوده نیافریده و به حال خود رها نکرده است).

مقاومت، یک فرایند طولانی و دشوار است و نیازمند صبر و امید است که باعث عدم تسلیم در برابر سختی‌ها می‌شود و در خطبه ۲۴۱ در موضوع توصیف صبر می‌فرمایند: «عَلَيْكُمْ بِالصَّبْرِ فَإِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ أَنْجَى مِنْهُ» (بر شما باد به صبر، زیرا چیزی نجات‌بخش‌تر از آن نیست). این خطبه نشان می‌دهد که صبر، کلید رهایی از مشکلات و عاملی مهم در استقامت ورزیدن است.

۳-۶-۲. ایمان و تقوا، بنیان‌های استوار مقاومت

ایمان به خدا و اعتقاد به ارزش‌های الهی نیرویی عظیم برای مقاومت و پایداری در استمرار مسیر حق در برابر وسوسه‌ها و فشارهای بیرونی ایجاد می‌کند. در خطبه ۱۹۳ ایمان و تقوا نه تنها فرد را در برابر دشمنان خارجی مقاوم می‌سازد، بلکه او را در برابر نفس اماره و خواسته‌های نامشروع درونی نیز محافظت می‌کند. همچنین در خطبه همام (خطبه ۱۹۳) نیز با توصیف ویژگی‌های متقین، به نقش ایمان در ایجاد تقوا و مقاومت در برابر گناهان و وسوسه‌ها اشاره می‌کنند. ایمان، نوری است که راه را روشن می‌سازد و انسان را از سقوط در ورطه‌های هلاکت باز می‌دارد و در برابر جاذبه‌های فریبنده دنیا مانع دلبستگی و مقاومت می‌گردد (ابن ابی الحدید معتزلی، ۱۴۰۰، ج ۱۴: ۵۲).

۶-۳-۳. وجوب جهاد و مبارزه

جهاد و مبارزه با دشمنان، یکی دیگر از اصول مهم مقاومت است و در سخنان متعددی، مؤمنان را به جهاد در راه خدا و دفاع از حق و عدالت دعوت کرده و این موضوع یک وظیفه الهی است و مؤمنان باید در راه خدا و برای دفاع از حق، از هیچ تلاشی دریغ نکنند. در خطبه‌های ۲۹، ۳۴ و ۱۷۳ به معنای تلاش و کوشش برای تحقق اهداف الهی و دفاع از حق و عدالت است. این جهاد، می‌تواند مبارزه نظامی با دشمنان، تلاش برای گسترش دین، و مبارزه با فقر و جهل باشد. امام علی^(ع) جهاد را به‌عنوان یک وظیفه مهم برای مؤمنان معرفی و آنان را به آمادگی برای جان‌فشانی در راه خدا دعوت کرده‌اند (دشتی، ۱۳۹۰: ۲۲۳).

۶-۳-۴. لزوم شجاعت و غیرت

غیرت و شجاعت، دو اصل برای یک مبارز و مدافع حق هستند. امام علی^(ع) در خطبه‌های ۳۷ و ۳۴ نهج‌البلاغه، مؤمنان را به داشتن غیرت و شجاعت در برابر دشمنان دعوت کرده و از آنان خواسته‌اند که از حق خود و دیگران دفاع کنند.

شجاعت، به معنای عدم ترس از دشمن و آمادگی برای دفاع از حق است. غیرت، به معنای حساسیت و تعصب نسبت به ارزش‌ها و اعتقادات است. امام علی^(ع)، مؤمنان را به داشتن این دو صفت تشویق کرده و آنان را از ضعف و زبونی در برابر دشمنان برحذر داشته‌اند. شجاعت و غیرت، باعث می‌شود که انسان در برابر ظلم و ستم ساکت ننشیند و برای دفاع از حق و عدالت به پا خیزد.

در خطبه ۲۷، امام علی^(ع) ترس و زبونی را نکوهش کرده و مؤمنان را به شجاعت و دلیری در برابر دشمنان دعوت می‌کند. ایشان می‌فرمایند: «أَفِ لَكُمْ! لَقَدْ سَمِئْتُ عِتَابَكُمْ.» (اف بر شما! من از سرزنش شما خسته شده‌ام). این عبارت مؤید این موضوع است که ترس و زبونی، باعث سستی و ضعف در برابر دشمنان می‌شود و مانع از پیروزی در نبرد حق و باطل می‌گردد.

۶-۳-۵. عقلانیت و تدبیر

مقاومت، تنها به معنای جنگ و مبارزه نیست، بلکه نیازمند عقلانیت و تدبیر است. امام علی^(ع) در خطبه‌های ۱۶ و ۱۸۲ نهج البلاغه، مؤمنان را به استفاده از عقل و تدبیر در همه امور، به‌ویژه در عرصه مقاومت، دعوت کرده‌اند. ایشان معتقدند که یک مبارز باید با عقل و تدبیر، بهترین راه را برای مقابله با دشمنان انتخاب کند و از انجام اقداماتی که به مسیر حق آسیب می‌زند خودداری کند و در خطبه ۱۸۲، به اهمیت تدبیر و دوراندیشی در امور اشاره می‌کنند و مؤمنان را از شتاب‌زدگی و تصمیم‌گیری‌های بدون فکر برحذر می‌دارند. ایشان می‌فرمایند: «التَّوْبَةُ قَبْلَ الْعَمَلِ يُؤْمِنُكَ النَّدَمُ» (تدبیر پیش از عمل، تو را از پشیمانی ایمن می‌سازد). این عبارت نشان می‌دهد که تدبیر، مانع از انجام کارهای اشتباه و پشیمانی بعد از آن می‌شود.

۶-۳-۶. ظلم‌ستیزی و دفاع از مظلوم

یکی از اصول مقاومت در نامه ۵۳ نهج البلاغه که به عهدنامه مالک اشتر نیز معروف است، مبارزه با ظلم و دفاع از مظلومان است. امام علی^(ع) در سخنان مختلف، مؤمنان را به حمایت از مظلومان و مقابله با ظالمان دعوت کرده‌اند. ایشان به مالک اشتر می‌فرمایند: «وَ كُنْ لِلْمَظْلُومِ نَاصِرًا وَ لِلظَّالِمِ خَاصِمًا» (یار مظلوم و دشمن ظالم باش). که این تأکید نشان می‌دهد که حمایت از مظلومان و مبارزه با ظالمان، یک وظیفه انسانی و اسلامی است.

۶-۳-۷. وحدت و همدلی

اتحاد و انسجام در خطبه ۱۹۲ نهج البلاغه از عوامل پیروزی در برابر دشمنان است. امام علی^(ع) مؤمنان را به حفظ وحدت و دوری از تفرقه دعوت کرده‌اند. ایشان معتقدند که دشمنان، از تفرقه و اختلاف بین مسلمانان سوءاستفاده می‌کنند و برای تضعیف آنان تلاش می‌کنند. وحدت و همدلی، باعث می‌شود که مسلمانان در برابر دشمنان متحد و یکپارچه باشند و بتوانند از خود و جامعه خود دفاع کنند. «إِيَّاكُمْ وَ التَّفَرُّقَ فَإِنَّ الْقَلِيلَ مَعَ الْحَقِّ خَيْرٌ مِنَ الْكَثِيرِ مَعَ الْبَاطِلِ»

(از تفرقه پرهیزید، زیرا اندک با حق، بهتر از بسیار با باطل است). این عبارت اهمیت وحدت به عنوان عاملی مهم در پیروزی بر دشمنان و حفظ جامعه اسلامی است.

۶-۳-۸. تبدیل تهدید به فرصت

امام علی^(ع) در نهج البلاغه به مؤمنان یادآوری می‌کند که می‌توانند تهدیدها و گلوگاه‌های پیش‌روی مقاومت در مسیر حق را به فرصت‌ها تبدیل کنند. ایشان معتقدند که مشکلات و سختی‌ها، می‌توانند انسان را قوی‌تر و مقاوم‌تر کنند. انسان‌ها با به‌کارگیری عقلانیت و تدبیر بسیاری از تهدیدات را به ظرفیت‌ها و فرصت‌های در جهت پیشبرد اهداف مقاومت تبدیل نمایند.

۶-۴. راهبردهای الگوی نظریه مقاومت

راهبردهای الگوی نظریه مقاومت براساس گزاره‌های کلیدی خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه، مجموعه‌ای جامع از راه‌ها و مسیرهای متنوع و متکثر است که می‌تواند در هر زمان و مکانی، راهنمای عمل مسلمانان و آزادی‌خواهان جهان در برابر دشمنان باشد. این راهبردها، در ابعاد معنوی و فرهنگی، اجتماعی و سیاسی و نظامی و مدیریتی دسته‌بندی شده که عبارت‌اند از:

۶-۴-۱. راهبردهای معنوی و فرهنگی

در خطبه‌های نهج البلاغه ایمان و تقوا را اساس پیروزی و مقاومت می‌دانند و معتقدند که با تقویت ایمان و تقوا، صبر و پایداری در برابر مشکلات و دشمنی‌ها افزایش می‌یابد. ایمان و تقوا، زیربنای اصلی هرگونه مقاومت و پایداری در برابر دشمنان هستند و بارها بر اهمیت این دو عنصر تأکید کرده‌اند که ایمان، انسان را به خدا متصل می‌کند و تقوا او را از گناه و انحراف باز می‌دارد. ایمان به معنای باور قلبی به وجود خداوند، پیامبران، معاد و اصول دین است. ایمانی که در عمل نمود داشته باشد و انسان را به انجام وظایف الهی و دوری از محرمات ترغیب کند و تقوا به معنای ترس از خدا و پرهیز از گناه است. تقوا، انسان را از

و سوسه‌های شیطانی و هواهای نفسانی حفظ و او را در مسیر درست هدایت می‌کند. در خطبه ۱۱ می‌فرمایند: «إِنَّ تَقْوَى اللَّهِ مُفْتَاخُ سَدَادٍ، وَ ذَخِيرَةُ مَعَادٍ» (همانا تقوای خدا کلید درستی و گنجینه معاد است) و یا خطبه ۱۶۷: «فَإِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا» (هرکس تقوای خدا پیشه کند، خداوند برای او راه نجاتی قرار می‌دهد). از این منظر تقویت ایمان و تقوا، موجب افزایش صبر، پایداری، شجاعت و اعتماد به نفس در مسیر مقاومت در برابر دشمنان می‌شود (جعفری، ۱۳۹۸: ۱۸۷).

۶-۴-۲. ایجاد آمادگی فکری و معرفتی

از منظر نهج البلاغه جامعه باید از نظر فکری و معرفتی آماده مقابله با دشمن باشد و با ترویج فرهنگ اسلامی و ارزش‌های دینی از نفوذ دشمن جلوگیری کند و متناسب با رویکردهای جدید دشمنان، علاوه بر جنگ نظامی، جنگ فکری، فرهنگی و جنگ ترکیبی مقاومت و ایستادگی و ضمن ایجاد آمادگی و تجهیز متناسب با هر جبهه‌ای از راهبرد مختص به خود استفاده نمایند. فهم عمیق و درست از دین مهم‌ترین مؤلفه برای مقابله با انحراف و گمراهی و دشمنان راه حق است. جامعه اسلامی با شناخت اصول و ارزش‌های اسلامی از انحراف و گمراهی جلوگیری کند. و با شناخت توطئه‌ها و نقشه‌های دشمنان، از نفوذ و تأثیرگذاری آن‌ها جلوگیری کند. در خطبه ۸۲: «تَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ فَإِنَّهُ عِصْمَةٌ» (در دین تفقه کنید، زیرا که نگهدارنده است). و در خطبه ۱۶۲: «فَإِنَّ الْعَالَمَ الْعَامِلَ بِعِلْمِهِ كَالْجَاهِلِ الْحَائِرِ الَّذِي لَا يَسْتَنْقِذُهُ عِلْمُهُ» (دانشمند عمل‌کننده به علمش، مانند نادان سرگردانی نیست که علمش او را نجات ندهد) از این جهت لازمه مقاومت و پایداری در مسیر حق ایجاد آمادگی فکری و معرفتی است که موجب افزایش بصیرت، آگاهی و مقاومت در برابر جنگ نرم دشمنان می‌شود.

۶-۴-۳. ترویج فرهنگ جهاد، ایثار و شهادت

فرهنگ جهاد، ایثار و شهادت، از دیگر راهبردهای کلیدی الگوی نظریه مقاومت در نهج البلاغه است. در خطبه‌های ۳۱ و ۱۶۷: «فَإِنَّ الْجِهَادَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ فَتَحَهُ اللَّهُ لِخَاصَّةٍ أَوْلِيَائِهِ»

(همانا جهاد دری از درهای بهشت است که خداوند آن را برای خاصانِ دوستانش گشوده است یا در خطبه ۱۶۷: «فَمُوتُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَإِنَّهُ لَيْسَ مَوْتُ أَكْرَمَ مِنْهُ» (در راه خدا بمیرید، زیرا که مرگی گرامی‌تر از آن نیست). امام علی ^(ع) بر ارزش‌های جهاد و ایثار تأکید می‌کند و این موارد را به‌عنوان راه‌هایی برای دفاع از دین و سیر به‌سوی کمال معرفی می‌نمایند. ترویج این فرهنگ‌ها در جامعه، زمینه‌سازی برای فداکاری و از خودگذشتگی در مواجهه با خطرات و تهدیدات است که به قوام و استحکام نظام اسلامی کمک می‌کند (مسیحی، ۱۴۰۳: ۷۱). راهبرد ترویج فرهنگ جهاد، ایثار و شهادت، روحیه فداکاری و از خودگذشتگی را در جامعه تقویت می‌کند و مؤمنان را برای دفاع از ارزش‌های اسلامی آماده می‌سازند و موجب عزت، سربلندی و پیروزی مسلمانان می‌شوند و می‌تواند شامل جهاد نظامی، جهاد اقتصادی، جهاد فرهنگی و جهاد علمی باشد.

۵-۶. راهبردهای اجتماعی و سیاسی

۱-۵-۶. تقویت وحدت و انسجام اجتماعی

وحدت و انسجام اجتماعی از راهبردهای پیروزی در برابر دشمنان است. در خطبه ۲۷ «فَإِنَّ أَلْيَدَ عَلَى أَلْيَدِ جَمَاعَةٍ، وَ أَلْيَدُ الْوَاحِدَةِ لَا تَصْنَعُ شَيْئًا» (همانا دست‌ها با هم یک جماعت‌اند و یک دست به‌تنهایی کاری انجام نمی‌دهد) و در خطبه ۱۳۱: «عَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ، فَإِنَّ يَدَ اللَّهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ» (بر شما باد به جماعت، زیرا دست خدا بر سر جماعت است). که تقویت وحدت و انسجام اجتماعی، موجب افزایش قدرت و توانایی جامعه در برابر دشمنان می‌شود و تفرقه را عامل شکست و ضعف می‌دانند. و از سوی دیگر همدلی، هم‌بستگی، تعاون و همکاری، موجب تقویت روابط اجتماعی و افزایش اعتماد عمومی می‌شود (دشتی، ۱۳۹۰: ۱۳۴).

۶-۵-۲. شناخت ترفندها و نقشه‌های دشمن

دشمنان اسلام همواره در تلاش هستند تا با استفاده از ترفندها و نقشه‌های مختلف مسلمانان را تضعیف و از مسیر حق منحرف و مقاومت و پایداری آنان را در هم شکنند. شناخت ترفندها و نقشه‌های دشمن در خطبه‌های ۴۵ و ۲۰۱ نیز برای مقابله با آنها ضروری است. دشمنان اسلام، با استفاده از جنگ روانی، نفوذ و تفرقه‌افکنی، سعی دارند تا مقاومت مسلمانان را تضعیف و از مسیر حق منحرف کنند. دشمن با به‌کارگیری ترفندها و شیوه‌های مختلف از جمله جنگ روانی استفاده از تبلیغات و شایعات برای تضعیف روحیه و ایجاد تفرقه در جامعه استفاده می‌کند و با نفوذ و رخنه کردن در ارکان نظام و جامعه برای رسیدن به اهداف خود با تفرقه‌افکنی و اختلاف و دشمنی بین گروه‌های مختلف جامعه بهره‌برداری لازم نماید (دستی، همان: ۱۸۹).

۶-۵-۳. مبارزه با دنیاپرستی و تجمل‌گرایی

مبارزه با دنیاپرستی و تجمل‌گرایی در خطبه‌های ۱۶۲ و ۲۰۱ در پیشبرد اهداف مقاومت و استقامت در مسیر حق از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، چراکه دنیاپرستی و تجمل‌گرایی، موجب غفلت از خدا و آخرت می‌شود و انسان را به بردگی دنیا می‌کشاند. زهد، ساده‌زیستی و قناعت، موجب تقویت روحیه استقلال، خودکفایی و مقاومت در برابر دشمنان می‌شود. امام (ع) در خطبه ۱۶۲: «فَإِنَّ الدُّنْيَا دَارُ فَنَاءٍ وَ زَوَالٍ» (همانا دنیا سرای نابودی و زوال است) و خطبه ۲۰۱: «إِيَّاكُمْ وَ التَّنَعُّمَ فَإِنَّهُ يُضْعِفُ الْعَزِيمَةَ» (از خوش‌گذرانی بپرهیزید، زیرا که اراده را ضعیف می‌کند). به تبیین موضوع مبارزه با دنیاپرستی و تجمل‌گرایی پرداخته که نتیجه آن موجب تقویت روحیه استقلال، خودکفایی و مقاومت در برابر دشمنان می‌شود (پیرانی، ۱۳۹۳: ۷۳).

۶-۶. راهبردهای نظامی و مدیریتی

۶-۶-۱. تقویت آمادگی رزم و تجهیز

خطبه‌های ۳۱ و ۱۶۷ در بُعد نظامی و مدیریتی به تقویت آمادگی رزم و تجهیز اشاره دارند. از راهبردهای بازدارندگی و پیروزی در برابر دشمنان است. جامعه اسلامی باید همواره آماده دفاع از خود و ارزش‌های خود باشد و با آموزش نظامی، تأمین تجهیزات نظامی و تربیت نیروی انسانی متخصص، قدرت بازدارندگی و توانایی دفاع از خود را افزایش دهد. فراگیری فنون و مهارت‌های نظامی، تجهیز، تأمین و تولید سلاح‌ها و تجهیزات مورد نیاز و تربیت و سازمان‌دهی نیروهای متخصص و کارآمد از الزامات تقویت آمادگی رزم همه‌جانبه برای حرکت در مسیر حق و مقابله با توطئه‌های دشمنان است.

در خطبه ۳۱: «تَجَهَّزُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ، فَقَدْ نُودِيَ فِيكُمْ بِالرَّحِيلِ» (رحمت خدا بر شما باد، آماده شوید، زیرا که در میان شما بانگ کوچ سر داده شده است) و در خطبه ۱۶۷: «أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» (تا می‌توانید برای مقابله با آنان نیرو آماده کنید). که تقویت آمادگی رزم و تجهیز، موجب افزایش قدرت بازدارندگی و توانایی دفاع جبهه حق در برابر دشمنان می‌شود.

۶-۶-۲. هدایت مسیر مقاومت با اطاعت از رهبری صالح

تبعیت از رهبری صالح و الهی از دیگر راهبردهای الگوی نظریه مقاومت است. رهبری دینی عامل مهمی در حفظ وحدت و انسجام جامعه است. پیروی از رهبری آگاه و فردی که به ارزش‌ها و اصول الهی پایبند باشد، می‌تواند جامعه را در مسیر صحیح هدایت کند و در برابر دشمنان محافظت نماید. امام (ع) در خطبه ۱۶۷: «فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَاسْتَطَعْتُمُوهُ فَافْعَلُوا» (هرگاه شما را به کاری فرمان دادم که توان انجام آن را داشتید، انجام دهید) و یا در خطبه ۲۰۱: «أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ وَالِدٌ وَ أَنْتُمْ لِي وَلَدٌ» (ای مردم، همانا من برای شما پدری هستم و شما برای من فرزندان هستید). از این منظر هدایت مسیر مقاومت با اطاعت از رهبری صالح، موجب حفظ وحدت، انسجام و پیروزی در برابر دشمنان می‌شود.

درمجموع راهبردها، شامل ابعاد معنوی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، نظامی و مدیریتی است و با به‌کارگیری آنان در الگوی نظریه مقاومت می‌توان به عزت، سربلندی و پیروزی جبهه حق در برابر دشمنان دست یافت.

۶-۲. پیامدها و نتایج الگوی نظریه مقاومت

الگوی نظریه مقاومت در نهج البلاغه پدیده‌ای چندوجهی است که پیامدها و نتایج مختلفی را در بردارد مهم‌ترین پیامدها و نتایج مقاومت عبارت‌اند از:

۶-۲-۱. عزت و سربلندی

مقاومت عامل حفظ عزت و سربلندی جامعه و افراد است که اگر جامعه‌ای در برابر ظلم و تجاوز مقاومت نکند، دشمنان به او رحم نخواهند کرد و او را به زانو در خواهند آورد (مکارم شیرازی، ۱۳۹۸، ج ۴: ۱۶۵).

۶-۲-۲. پیروزی و غلبه بر دشمن

مقاومت راهی برای پیروزی و غلبه بر دشمنان است. امام علی (ع) می‌فرماید: «إِنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ» (پیروزی با صبر و استقامت همراه است) که اگر جامعه‌ای در برابر مشکلات و سختی‌ها صبر و استقامت کند در نهایت پیروز خواهد شد. هیچ قومی در خانه‌های خود مورد هجوم قرار نگرفتند، مگر این‌که خوار شدند این سخن مؤید آن است که اگر جامعه‌ای در برابر تجاوز دشمن مقاومت نکند، ذلیل و خوار خواهد شد.

۶-۲-۳. حفظ دین و ارزش‌ها

مقاومت عامل حفظ دین و ارزش‌های الهی است. امام علی (ع) در نهج البلاغه می‌فرماید: «الْجِهَادُ عِمَادُ الدِّينِ» (جهاد، ستون دین است). این جمله به این معناست که اگر جهاد و مقاومت در

راه خدا نباشد با سیطره بیگانگان و دشمنان دین از بین خواهد رفت (مکارم شیرازی، همان، ج ۴: ۱۸۳).

۶-۷-۴. ایجاد امنیت همه‌جانبه و آرامش روانی جامعه

از بازتاب‌های مقاومت ایجاد امنیت و آرامش در جامعه است. امام علی^(ع) می‌فرماید: «لَا يَسْتَقِيمُ أَمْرُ النَّاسِ إِلَّا بِالْأَمْنِ» (کار مردم جز با امنیت استوار نمی‌شود) که اگر امنیت در جامعه نباشد، هیچ کاری به‌درستی انجام نخواهد شد.

۶-۷-۵. کسب فتح و ظفر و نصرت الهی

کسب ظفر، فتح و پیروزی با صبر و استقامت همراه است. حضرت امیر^(ع) بارها در سخنان متعدد به یارانش توصیه می‌کند که در راه حق ثابت‌قدم باشند و از سختی‌ها نهراسند. با ایستادگی و پایداری می‌توان بر دشمنان غلبه کرد و به پیروزی رسید. با این وصف نصرت الهی نیز هم‌بستگی با مقاومت دارد به‌طوری‌که در اندیشه فکری و اعتقادی امام اگر انسان‌ها در راه خدا تلاش کنند و از او یاری بخواهند، خداوند نیز آن‌ها را یاری خواهد کرد و به پیروزی خواهد رساند.

۶-۷-۶. برپایی حیات طیبه (زندگی پاکیزه و سعادتمندانه)

از منظر نهج‌البلاغه هدف از مقاومت و جهاد، تنها پیروزی نظامی نیست، بلکه برپایی یک جامعه سالم و سعادتمند است. امام علی^(ع) معتقدند که با برقراری عدالت، امنیت و اخلاق در جامعه می‌توان به «حیات طیبه» دست یافت. ایشان در سخنان خود بارها به اهمیت «اصلاح» جامعه و مبارزه با فساد و ظلم اشاره و تنها با اصلاح جامعه می‌توان به یک زندگی پاکیزه و سعادتمندانه رسید.

۶-۷-۲. تحقق عدالت و امنیت همه جانبه

عدالت و امنیت، دو رکن اساسی یک جامعه سالم و سعادتمند هستند. امام علی^(ع) در نهج البلاغه بارها به اهمیت این دو مفهوم اشاره می‌کند و معتقدند که بدون عدالت و امنیت، هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند به سعادت دست یابد. و عدالت باید در تمام ابعاد زندگی جاری باشد، از عدالت اقتصادی گرفته تا عدالت قضایی و اجتماعی. همچنین، امنیت باید برای همه افراد جامعه، نه فقط برای یک گروه خاص فراهم باشد.

۶-۷-۸. خفت، خواری و گرفتار عذاب شدن در نتیجه عدم ایستادگی و پایداری

در مقابل مقاومت و ایستادگی، عدم ایستادگی و پایداری در برابر ظلم و ستم، پیامدهای ناگواری به دنبال دارد. امام علی^(ع) در نهج البلاغه هشدار می‌دهند که اگر جامعه‌ای در برابر ظلم و تجاوز سکوت کند، ذلیل و خوار و گرفتار عذاب الهی خواهد شد. ایشان در سخنان خود بارها به اهمیت «امر به معروف» و «نهی از منکر» اشاره می‌کنند و معتقدند که اگر مردم در برابر ظلم و فساد سکوت کنند، جامعه به تباهی کشیده خواهد شد و به شدت از کسانی که در برابر ظلم و ستم سکوت کرده و هیچ واکنشی نشان نمی‌دهند انتقاد می‌کنند و آنان را مردگان زنده‌نما می‌نامند. در مجموع، ایستادگی و پایداری در برابر ظلم و ستم، نه تنها باعث پیروزی و سربلندی می‌شود، بلکه به برپایی یک جامعه سالم و سعادتمند نیز کمک می‌کند. در مقابل، عدم ایستادگی و پایداری، پیامدهای ناگواری از جمله ذلت و خواری جامعه را به دنبال خواهد داشت.

۶-۷-۹. کاربست الگوی نظری در حکمرانی معاصر

الگوی نظریه مقاومت استخراج شده از نهج البلاغه، واجد ظرفیت‌های عمیق برای طراحی و تبیین الگوی حکمرانی در جهان معاصر است. در منطق امیرالمؤمنین^(ع)، مقاومت صرفاً یک واکنش احساسی یا کنش مقطعی در برابر تهدید نیست، بلکه فرایندی عقلانی، تدریجی و مبتنی بر اصول الهی و اجتماعی است که می‌تواند در قالب سیاست‌های اجرایی در سطوح

مختلف حکمرانی متجلی شود. از همین رو، ثبات و ایستادگی، به عنوان هسته مرکزی الگوی مقاومت، قابلیت تبدیل به راهبردهای عملی در شرایط پیچیده ژئوپلیتیکی امروز را دارد. از این جهت ابعاد کاربرست الگوی نظری در حکمرانی معاصر تبیین می گردد:

❖ ثبات راهبردی و پایداری در اهداف کلان حکمرانی

یکی از مهم ترین مضامین الگوی نظریه مقاومت در نهج البلاغه، ثبات قدم در مسیر حق و پرهیز از عقب نشینی در برابر فشارهاست. این ثبات، نه به معنای جمود، بلکه به منزله پایداری بر اصول بنیادین در عین انعطاف تاکتیکی است. در حکمرانی معاصر، این اصل به صورت ثبات در اهداف کلان، استقلال سیاسی و عدم تبعیت از اراده قدرت های سلطه گر بروز می یابد. نمونه عینی این رویکرد را می توان در جمهوری اسلامی ایران مشاهده کرد؛ جایی که علی رغم فشارهای گسترده اقتصادی، سیاسی و امنیتی، اصول کلان سیاست خارجی و هویتی نظام، از جمله استقلال، حمایت از مظلومان و نفی سلطه دچار تغییر بنیادین نشده است. این ثبات راهبردی، مصداق عینی همان منطقی است که امام علی^(ع) در برابر جبهه باطل در شرایط نابرابر، بر آن تأکید می فرمایند.

❖ عقلانیت و تدبیر؛ پیوند مقاومت با حکمرانی هوشمند

الگوی مقاومت در نهج البلاغه، به روشنی بر عقلانیت، تدبیر و دوراندیشی تأکید دارد. مقاومت فاقد محاسبه عقلانی، از منظر امام علی^(ع)، نه تنها به پیروزی منتهی نمی شود، بلکه می تواند به تضعیف جبهه حق بینجامد. این اصل، در حکمرانی معاصر، به معنای پرهیز از تصمیم های شتاب زده و طراحی سیاست های چندلایه در مواجهه با تهدیدات ژئوپلیتیکی است.

در این چهارچوب، محور مقاومت نمونه ای از کاربرست عقلانیت مقاومتی است؛ به گونه ای که کنش های نظامی، سیاسی، رسانه ای و دیپلماتیک، به صورت مکمل و هماهنگ به کار گرفته می شوند. این رویکرد، مقاومت را از سطح واکنش نظامی صرف فراتر برده و آن را به الگوی حکمرانی هوشمند ضد سلطه تبدیل کرده است؛ موضوعی که با مضمون «التدبیر قبل العمل» هم خوانی کامل دارد.

❖ عدالت محوری و دفاع از مظلوم؛ بنیان مشروعیت حکمرانی مقاوم

عدالت و دفاع از مظلومان، از ارکان غیرقابل تفکیک نظریه مقاومت در نهج البلاغه است. امام علی^(ع) مقاومت را تنها زمانی مشروع می‌دانند که در خدمت احقاق حق و مقابله با ظلم باشد. این اصل، در حکمرانی معاصر، نقشی بنیادین در تولید و تثبیت مشروعیت داخلی و خارجی ایفا می‌کند. نمونه بارز این رویکرد، مسئله فلسطین است؛ جایی که مقاومت، نه صرفاً یک نزاع سرزمینی، بلکه نماد مبارزه با ظلم ساختاری و اشغال‌گری تلقی می‌شود. حمایت از ملت فلسطین در گفتمان و سیاست عملی محور مقاومت، ترجمان معاصر همان اصل علوی «کونوا للظالم خصماً و للمظلوم عوناً» است و نشان می‌دهد که عدالت محوری می‌تواند به یک مؤلفه فعال در سیاست خارجی تبدیل شود.

❖ وحدت و انسجام اجتماعی؛ زیرساخت قدرت مقاومتی

در الگوی نظریه مقاومت نهج البلاغه، وحدت و انسجام اجتماعی شرط لازم برای تحقق پیروزی معرفی شده است. امام علی^(ع) تفرقه را زمینه نفوذ دشمن و عامل شکست می‌دانند. در حکمرانی معاصر، این اصل به عنوان زیرساخت قدرت مقاومتی شناخته می‌شود. تجربه لبنان و حزب الله نشان می‌دهد که انسجام اجتماعی، پیوند میان مردم و رهبری و اعتماد متقابل، چگونه می‌تواند ضعف‌های مادی را جبران کرده و موازنه قدرت را تغییر دهد. این انسجام، نه صرفاً محصول توان نظامی، بلکه نتیجه حکمرانی مبتنی بر مشارکت مردمی، هویت مشترک و هدف‌گذاری واحد است؛ امری که دقیقاً با مضامین وحدت محور نهج البلاغه تطابق دارد.

❖ تبدیل تهدید به فرصت؛ منطق پیش‌رونده مقاومت

یکی از مؤلفه‌های متمایز الگوی مقاومت در نهج البلاغه، نگاه فرصت محور به تهدیدهاست. سختی‌ها و فشارها، در منطق علوی، بستر رشد، خودسازی و ارتقای توانمندی‌ها تلقی می‌شوند. در حکمرانی معاصر، این اصل در قالب اقتصاد مقاومتی، خودکفایی و نوآوری بومی قابل مشاهده است. تحریم‌های گسترده علیه ایران، علی‌رغم پیامدهای منفی کوتاه‌مدت، در برخی حوزه‌ها به تقویت توان داخلی، رشد صنایع راهبردی و کاهش وابستگی انجامیده

است. این تجربه، مصداق عملی تبدیل تهدید به فرصت و تجلی نگاه راهبردی نهج‌البلاغه در عرصه حکمرانی است. در نتیجه، الگوی نظریه مقاومت از منظر نهج‌البلاغه، قابلیت آن را دارد که به یک الگوی جامع حکمرانی مقاوم در جهان معاصر تبدیل شود؛ الگویی که در آن پایداری در اهداف کلان و استقلال سیاسی، عقلانیت در حکمرانی هوشمند و چندیسطحی، عدالت‌محوری، مشروعیت پایدار داخلی و بین‌المللی، وحدت اجتماعی، تقویت قدرت ملی و منطقه‌ای، صبر و استقامت و تاب‌آوری در برابر فشارهای ژئوپلیتیکی از ره‌آوردهای کاربردی آن برای حکمرانی و مدیریت مطلوب جامعه اسلامی است.

نتیجه‌گیری

الگوی نظریه مقاومت در مضامین خطبه‌ها و نامه‌های نهج‌البلاغه جایگاهی اساسی دارد و یکی از اصول بنیادینی است که انسان را در مسیر حق ثابت قدم نگه می‌دارد و رهایی جامعه بشری از یوغ مستکبران و ایستادگی و پایداری در مقابل فشار زورگویان عالم برای انحراف مسیر مستقیم حق است. امام علی (ع) در نهج‌البلاغه در خطبه‌ها و نامه‌های مختلف، مفهوم مقاومت را با مؤلفه‌هایی مانند عدالت و حق‌طلبی و دفاع از حقوق مظلومان، عزت، شرف و کرامت انسانی، وحدت و هم‌بستگی همزاد با مقاومت، صبر و استقامت در مسیر حق، ظلم‌ستیزی و دفاع از مظلومان و مستضعفان، ایمان، تقوا و توکل بر خدا بنیان مقاومت، نهراسیدن از دشمنان، فرهنگ جهاد، ایثار، شهادت و مبارزه با دشمنان تبیین کرده است. و خطبه‌ها و نامه‌های مورد بررسی در این پژوهش نشان می‌دهند که مقاومت منحصرترین و کم‌هزینه‌ترین راه و روش برای مقابله و مبارزه با دشمنان و استقرار حق و احکام الهی در برابر دشمنان تا بن دندان مسلح، قلدر و زورگوی عالم است.

در جهت تدوین الگوی مقاومت خطبه‌های مرتبط با مقاومت در نهج‌البلاغه (خطبه‌های ۱۱، ۲۷، ۶۶، ۱۳۱، ۱۶۲، ۱۶۷، ۲۰۱) و نامه‌های (۳۱، ۴۵ و ۸۲) از تفاسیر متعدد مورد بررسی قرار گرفت و در نتیجه تعداد ۶۹ مضمون یا گزاره پایه (اولیه) که مفاهیم ذاتی و مشترک آن‌ها تکیه بر؛ ثبات و ایستادگی، تغییرناپذیری، مقاومت شأنی از شئون الهی، حفظ دین در پرتو

استقامت، مأیوس نشدن از سختی‌های مسیر حق، عدم نه‌راسیدن از قَلت افراد و امکانات و تحقق عزت و سربلندی در گرو استقامت و پایداری در اجرای تکالیف و وظایف اشاره دارد؛ همچنین تعداد ۴۶ مضمون یا گزاره کلیدی (فراگیر) مشتمل بر؛ سنت پیروزی اهل حق بر باطل، هم‌بستگی مقاومت با نصرت‌الهی، ایمان و تقوا بنیان اصلی مقاومت، عقلانیت و تدبیر در مسیر حق، یقین به تحقق وعده‌های الهی به شرط استقامت، وحدت، انسجام و یکپارچگی جامعه، دوری از اختلاف و تفرقه و دلبستگی به دنیا و ترس و سستی در اجرای تکالیف و وظایف، تحکیم باورهای دینی بر افزایش صبر، اطاعت از رهبری صالح و ترویج فرهنگ جهاد، ایثار و شهادت از مهم‌ترین گزاره‌های کلیدی الگوی مقاومت است و در نهایت با تطبیق گزاره‌های اولیه با گزاره‌های فراگیر تعداد ۶ مضمون سازمان دهنده مشتمل بر هشت عنوان اصل، ۸ عنوان سنت‌ها و ارزش‌ها؛ هشت عنوان عوامل پیش‌برنده یا بستر ساز؛ ۸ عنوان عوامل بازدارنده یا مداخله‌گر؛ هشت راهبردها و در نهایت ۱۰ پیامدها و نتایج در الگوی مقاومت استخراج شد.

متناسب با سؤالات تحقیق، یافته‌ها نشان می‌دهد که مضامین نهج البلاغه در حوزه مقاومت نقشی اساسی در عزت، کرامت و شرف انسانی و اسلامی جامعه نقش ایفا می‌کند. که مقاومت شأنی از شئون الهی که وظیفه رهبری و مردم است و از مهم‌ترین نتایج آن، برقراری عدالت اجتماعی و ایجاد فرصت‌های برابر برای رشد استعدادهای جامعه است. زمانی که عدالت برقرار شود، افراد جامعه می‌توانند بدون تبعیض، توانایی‌های خود را شکوفا کرده و در مسیر حق گام بردارند و بر انسجام اجتماعی و افزایش تحمل و صبر تأکید دارد. تقویت روحیه بردباری در میان مردم، از بروز تنش‌ها و اختلافات جلوگیری کرده و جامعه‌ای همدل و متحد را شکل می‌دهد. در کنار آن، مضامین نهج البلاغه بر حفظ استقامت در راه حق و افزایش صبر و مقاومت مؤمنان در برابر مشکلات تأکید دارند. این پایداری نه تنها موجب رشد فردی می‌شود، بلکه به جلوگیری از فتنه و گمراهی و هدایت جامعه نیز کمک می‌کند. از سوی دیگر، امام (ع) به مؤمنان وعده شکست دشمنان و کسب نصرت الهی را داده است. ایمان، استقامت و عمل به دستورات الهی، در نهایت به پیروزی حق‌طلبان و شکست ظالمان منجر

خواهد شد. این وعده الهی، موجب رشد معنویت و تقویت ایمان در دل مؤمنان می‌شود و آنان را در مسیر درست (حق) نگه می‌دارد که نتیجه آن دریافت امدادهای الهی و رسیدن به آرامش حقیقی خواهد بود. پایبندی به این آموزه‌ها، نه تنها در زندگی دنیوی به انسان برکت و عزت می‌بخشد، بلکه دستیابی به پاداش‌های بهشتی، بخشش گناهان و تطهیر روح را نیز برای او به ارمغان می‌آورد.

بنابراین در شرایطی فعلی که جامعه بشری با ناعدالتی، ظلم و بحران‌های گسترده اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی روبه‌رو است، الگوی نظریه مقاومت می‌تواند الگویی کاربردی برای تحقق حکمرانی مطلوب در ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی در مقابل مستکبران و زورگویان عالم ارائه دهد و از سوی دیگر در دنیای کنونی که استعمار، استکبار و زورگویان عالم درصدد گسترش چپاول و استثمار خود برای بلعیدن منابع جوامع ضعیف هستند پیاده‌سازی الگوی نظریه مقاومت می‌تواند زمینه‌ساز هم‌بستگی، وحدت و برقراری عدالت شود. ایمان، توکل بر خدا، صبر در برابر سختی‌ها و مقاومت در برابر انحرافات و مقابله با بحران‌ها گردد و موانع اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و نظامی بشری را مرتفع و زمینه‌ساز کسب ظفر، فتح و نصرت الهی گردد.

فهرست منابع

- آیتی، عبدالمحمد (۱۳۹۲)، ترجمه نهج البلاغه، چاپ شانزدهم، قم: انتشارات نشر فرهنگ اسلامی.
- ابن ابی الحدید (۱۴۰۰)، شرح نهج البلاغه، ترجمه غلامرضا لایقی، چاپ اول، تهران: انتشارات اطلاع.
- امامی‌نژاد، فضه (۱۳۹۳)، عوامل مؤثر در مقاومت از نهج البلاغه، مجموعه مقالات برگزیده همایش بین‌المللی نهج البلاغه.
- پیرانی، خدیجه (۱۳۹۳)، بررسی جلوه‌های مقاومت در نهج البلاغه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اردبیل: دانشگاه محقق اردبیلی.
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر معظم رهبری مجموعه بیانات و سخنرانی.
- جاوید، علی (۱۴۰۲)، مقاومت اسلامی با نگرش بر آموزه‌های نهج البلاغه، فصلنامه صلح پژوهی اسلامی، شماره دو.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۹۸)، شرح نهج البلاغه، دوره بیست‌وهفت جلدی، قم: انتشارات نشر فرهنگ اسلامی.
- حاتمی، علی (۱۴۰۱)، بررسی جایگاه جهاد و مقاومت در قرآن و نهج البلاغه، مجموعه مقالات برگزیده اولین کنفرانس دین، معنویت و سبک زندگی اسلامی.
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۹)، شرح نهج البلاغه، دوره چهارجلدی، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
- دشتی، محمد (۱۳۹۰)، ترجمه نهج البلاغه، تهران: انتشارات پارس کتاب.
- رکابیان، رشید (۱۴۰۳)، نظریه مقاومت چهارچوبی برای تحلیل گام دوم انقلاب اسلامی، فصلنامه انقلاب اسلامی، شماره ۱۹.
- شریف رضی، محمدبن حسین (۱۳۸۷)، ترجمه نهج البلاغه، ترجمه علی دوانی، تهران: انتشارات بنیاد بین‌المللی نهج البلاغه.
- شیخ‌زاده، محمد؛ بنی‌اسد، رضا (۱۳۹۹)، کتاب تحلیل مضموم، مفاهیم، رویکردها و کاربردها، چاپ اول، تهران: انتشارات لوگوس.

- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۹۸)، *پیام امیرالمؤمنین (ع)*، دوره هفت جلدی، قم، انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار مکارم شیرازی.
- غفوری فرد، محمد (۱۴۰۰)، *تحلیل لایه‌های سبک‌شناسی خطبه جهاد*، تهران: نشریه مطالعات بیداری اسلامی، دوره ۷، شماره ۲۳.
- لارنس، نیومن (۱۳۹۵)، *روش‌های پژوهش اجتماعی رویکرد کمی و کیفی*، ترجمه ابوالحسن فقیهی، چاپ سوم، تهران: انتشارات انجمن مدیریت ایران.
- لک‌زایی، نجف (۱۴۰۲)، *مقاومت اسلامی و نسبت آن با فلسفه تاریخ*، تهران: فصلنامه مطالعات بیداری اسلامی، دوره دوازدهم، ش ۲.
- مسیحی، غلامرضا (۱۴۰۳)، *جایگاه جهاد مقاومت در نهج‌البلاغه*، مجموعه مقالات برگزیده نهمین همایش مطالعات میان‌رشته‌ای.
- کلینی، محمدبن یعقوب (۱۴۰۷)، *الکافی*، چاپ چهارم، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۸۶)، *بحارالانوار*، چاپ هفتم، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
- میرعرب، فرج‌الله (۱۴۰۰)، *الگوی کارکردی امام علی (ع) برای حراست از جبهه مقاومت*، تهران: فصلنامه علمی سیاست متعالیه، دوره ۹، شماره ۳۳.